БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндевилеттинген.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1967 ч. МАЙ 5 ПЯТНИЦА № 105 (6742).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 50 ЧЫЛЫ

Бүгү-россия конкурузу доозулган

Уругларга эң эки уран-чечен чогаалдар дээш Бүгү-россия конкурузу доозулган. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга комитеди болгаш республиканың Чырдыышкын министерствозу ону эрттирген.

Совет күрүнеңиң 50 чылынга болгаш В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болурунга тураскаатканы ол конкурска кирген 325 чогаалдарны жюри көрген.

1.500 рубль хемчээлдиг бирги шаңналарны Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга белеткел-биле, 1917 чылдың июль—октябрьда В. И. Ленининиң ажыл-чорудулгазы-биле холбаалыг болуушкуннарны көргүскен «Эртен» деп тоожу дээш З. И. Воскресенскаяга; Октябрьга белеткелдиң чылдарында бистиң партиялыг дугайын, Ленин дугайын, чажыт ажылдакчы коммунистерниң маадырлыг чоруунун дугайын чугаалап турар «Большевикчи чажыт ажыл дугайында баллада» деп тоожузу дээш Е. И. Драбкинага тывыскан.

Дыка хөй чогаалдар дээш ийиги, үшү база мактал шаңналдарны, хүндүлүг дипломнарны тывыскылаан. (СЭТА).

БӨГҮН—СОВЕТ ПАРЛАЛГАНЫҢ ХҮНҮ

ПАРТИЯНЫҢ ИДЕЙЛИГ ЧЕПСЭЭ

Майның бежи — совет парлалганың хүнү, бистиң улустуң чыл санында демдеглеп чаңчыккан байырлалы. Улуг Ленининиң үндезилээни массалыг ажылчын солун «Правданың» үнүп эгелээни-биле доктаатты нган бо байырлалды совет улус бөгүн 55 удаа демдеглеп турар.

Коммунистиг партияның идейлиг чидиг чепсээ, коллективтиг агитатор, пропагандист болгаш организакчы болур совет парлалганың соксаал чок хөгжүлдезинче, ооң практиктиг ажыл-чорудулгазынче СЭКП, ооң ленинчи Төп Комитеди улуг кичээнгейни салып келген болгаш салып-даа турар. Ооң ачызында бистиң чуртта улусчу парлалга чечектелдир хөгжүп шыдаан болгаш ам 7800 чыгам солуннар, 3800 ажыг сеткүүлдер доктаамал парлаттынып турар.

Үргүлчү үнер парлалганың санының-даа, тиражының-даа талазы-биле бистиң чуртувус шагда-ла делегейниң бирги черинде үнген. Бодунуң төрээн дылының кырында солуну болгаш сеткүүлү чок национал улус ам бистиң чурттуң кайы-даа булуңундан тывылбас. Ол болза Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының хажык чок боттанылгазының тодаргай бадыткалы-дыр.

СЭКП-ниң XXIII съездининиң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Совет күрүнеңиң 50 чылдыг юбилейинге чедиишкинниг ужуражыр дээш, коммунизмниң тургузукчузу бистиң улустуң амгы демиселивиниң хүннеринде ленинчи индир — совет парлалганың кижизидикчи, организакчы болгаш мобилизакчы ролю хемчээл чокка өскен. Хөй санныг журналисчи кадрлар, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер партияның шынчы дузалакчызы болур хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседип турар.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, ажылчы чонну коммунистиг өзуга кижизидеринге партияның күштүг чепсээ, чоок дузалакчызы улусчу парлалганың шапкын өзүлдезиниң боттуг чижээн бистиң республикадан безин көрүп болур бис. Үжен ажыг чылдар мурнунда үжүк-бижии безин чок, аажок хожуданган чораан тыва улус ам 30 муң ажыг тиражтыг үш республика солуннуг, бир «Улуг-Хем» деп чечен чогаал альманахтыг апарган. Оларның кырынга «Асбест дээш» деп хөй тиражтыг бүдүүлге солунун, чылда 100 хире янзы-бүрү аттарлыг политиктиг, чечен чогаал болгаш өөредилге номнарын идея-теоретиктиг база литературлуг чогуур деңнелге хөй муң тиражтыг кылдыр парлап турар республиканың ном үндүрер черин немээр болза, төөгүлүг кыска үеде Тывага парлалга кайы хире делгем базымны кылып шыдааны илдең-дир.

Республика солуннарының чүгле тиражы эвес, харын оларның идейлиг болгаш литературлуг деңнели база чылдан чылче эжижип, номчукчу масса-биле харылзаазы быжыгып, ажылчын болгаш кедээ корреспондентилерниң саны өзүп турар. Хову-Аксында М. Фадеев, О. Корода, Ак-Довуракта В. Ананин, Кызылда С. Красноперов, С. Сандан, С. Кызыл-оол, Тоожуда А. Доржу, Улуг-Хемде Б. Багыт-оол, Каа-Хемде Е. Паздерин дээн ышкаш эң идепкейлиг бижикчилеринге бистиң солуннар чоргаарланыр эргелиг.

Бистиң республикада чүгле парлалга эвес, харын радио дамчыдылгазы база дүрген хөгжүп, Тываның культурлуг сайзыралынга чугула рольду ойнап турар апарган. Ам республиканың район бүрүзүнде радио дамчыдылгазының пунктулары ажылдап турар. Эрткен чылын Кызылга телецентрни ажытканы республиканың культурлуг амыдыралынга чаа болуушкун болган.

Республиканың парлалга база радио ажылдакчылары, чер-черде хөй санныг ажылчын болгаш кедээ корреспондентилер бөгүн совет парлалганың байырлалын демдеглевишаан, боттарының ажыл-херээн хандыр анализтээр, ажылда бар четпестерни чайладырының арга, оруктарын тодарадыр ужурлуг дээрзи билдингир. Шынап-ла бистиң ажылывыста четпестер ам-даа эвээш эвес. Ылаңгыя солуннар арыннарынга, радио дамчыдылгаларга мурнакчы дуржулга, социалистиг чарыш, ооң дээди хевири коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин ам-даа элээн кызыы чырыттынып келген, номчукчулар болгаш бижикчилер-биле харылзаа ам-даа кошкак, шүгүмчүлелдиг материалдарның дээштии чедип алдынмайын турар.

Бистиң солуннарывыстың редакциялары, чер-черде партия, совет болгаш харылзаа органнары парлалга бижидилгезинче эвээш кичээнгей салып келгениниң тираж санының каскы өзүлдези чедип алдынмайын турар.

Республика солуннары чер-черде хана парлалгазының ажылынче кичээнгей салбайн, оларның редколлегияларына дуза көргүспейн келгенин канчап таарымчалыг деп болурул? Совет парлалганың ол эң массалыг, чугула хевири чогуур рольду ойнаан турзун дээш сагыш салыры—бистиң амгы чиңгине хүлээлгевис болур.

Үлетпүрүнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш кедээ ажыл-агый будуулгезиниң экономиктиг анализи, эртем, техниканың хөгжүлдезинде деп-шилге, мурнакчы дуржулга, социалистиг чарыш, ооң дээди хевири коммунистиг өзу-биле ажылдап, чурттаары дээш шимчээшкин парлалгага, радиога улам калбаа-биле пропагандалаттынган турарын чедип алыр ужурлуг бис. Ажылда четпестерге хамаарыштыр принципиалдыг шүгүмчүлелди парлалгага калбартыры, шүгүмчүлел бүрүзүнүң дээштиин чедип алыры, журналисчи кадрларның база ажылчын болгаш кедээ корреспондентилерниң билиг, мергежилин соксаал чок естүрери солуннар редакцияларының, радио дамчыдылга комитединиң чугула сорулгаларының бирээзи.

Совет Тываның ажылчы чоннары бүгү улустуң социалистиг чарышынга хаара туттунмушаан, бо юбилейлиг онзагай чылда 20.560 тонна зэтти, 25.000 тонна сүттү, 2.140 тонна дүктү, 80.000 тонна тарааны күрүнеге садарын, пландан ажыр 600.000 рубльдің үлетпүр продукциязын бүдүрерин, тудуг-монтаж ажылдарының чыл программазын сан-даа, шынар-даа талазы-биле долдур күүседирин, планныг онаалгаларга немештир 1,2 муң тоннадан эвээш эвес чүүктү сөөртүрүн хүлээнгеннер. Боттарының организакчы, мобилизакчы аргазы-биле бо бедик болгаш харыысалгалыг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседирин долгандыр ажылчы чонунуң бүгү күжүн сырый эвилелдээри — республика солуннарының, радио болгаш телевидениениң, чер-черде хана парлалгазының база радио дамчыдылга пунктуларының амгы дайынчы сорулгазы ол.

В. И. ЛЕНИН. В. Волченконун чураан плакады.

Чурттун ховуларында

Частың күш-ажылчы базымы

Час базымнарын дүргедетпишаан. Ам ховуларда чусчус мүн трактор агрегаттары ажылдап турар. СССР-ниң Төп статистика эргелелиниң сан-медээлерин өзүгаар алырга, апрель 30-ге чедир чурттуң колхозтары болгаш совхозтары чазын чажар тараа культураларын 45 миллион 507 муң гектар черге чажып тараан болгаш планын 35 хуу күүсеткен.

Тараа болгаш тараа-бобы культураларны 28 миллион ажыг гектарга (кукуруза чокка) чажып тараан. Ол болза бо культураларны тарыыр шөлдүң үштүн бир кезин-дир. Кызыл-тасты 12,5 миллион гектарга тараан (планын 28 хуу күүсеткен). Кукуруза тарылгазының фронтузу калбарып турар. Ол культураны барык дөрт миллион гектар шөлге олурткан, ол болза ооң тарылга шөлүнүң бештің бир кезин-дир.

Хову ажылдары улам калбарып турар. Зауральения, Сонгу Казахстанның, Барыын Сибирьнин чер ажылдыглары хову ажылдарын эгелээн. Чамдык мурнуу районнарда тарылга дооступ турар. Казахстан, Грузия, Молдавия, Киргизия чигир свёклазының тарылгазын доосхан. Украинада бо ажыл база колдуунда доозулган.

Чуртта 100 гектарның-на 93 гектарынга хөвең үрезинин олурткан. Бо культураны 2.118 муң гектарга олурткан. Казахстанның, Азербайджанның болгаш Таджикистанның хөвеңчилери онаалдаларын күүседип шыдаан. Грузиянын, Азербайджанның болгаш Молдавияның ажыл-агыйлары тарымал тооруктуң тарылга планын ажыр күүсеткен.

Колхозтар болгаш совхозтар лён, ногаалар, картофель, хөй чылдыг сигеннер тарылгазын үргүлчүлеп турар. Чурттуң хөй районнарының шөлдериндe тараа ам безин үнүп келген. (СЭТА).

Октябрьның 50 чылынга алдар кылдыр

Улуг үүленің кижилери

Бо мырынай-ла ырак эвесте, Улут-Хемни кежир туткан улуг көвүрүг, хоорайның база бир улуг чараш чээрби алды дугаар кварталы чаптыла берген чыдыр. Найысылал Кызыл шагда-ла одунган, ооң күш-ажылчы база бир хүнү эгелээн.

Сес шак арай-ла четкелек. Улут-Хем талазындан хадыр ойнаан чымчак салгынның тыныжы илдең, арын-шырайны, мага-ботту алар шонуп турар. Чедип келген ажылчынларның башкылыы ажылдап эгелээринге белеткени бердилер. Чамдыктары шала туткан бажыңның ийиги каъдынче уурук-суурук тап үнүп кээп турлар. Адакы каътка кижи ортузу чеде берген кижиге ужурашкаш айтырдым:

— Бригадирни кайын тып, ужуражып болур ирги, дузалажып көрүгерем?

— Чайдып Содунамович бе? Ол он ийи шактан бээр келир боор. Бир эвес дарый херектиг болзуңарза, ооң орнун төлээлеп турар Оюн Калзаңга ужуражыптыңар, ол мырынай чаа ийиги каътче үнду—дээш, өрү айытты.

Удатпаанда республикада ат сураглыг, Тываның база бир алдарлыг тудугжузу Оюн Калзаң-биле ужуражы бердим. Менди солушканывыс соонда, бригаданың ажыл-херээнин дугайын сонуургай бердим. Хоочун тудугжу үр-даа боданмайн чугаалап эгеледи:

— Көрүңер даан бо, шак моон безин хоорайның 26, 24 дугаар кварталдары бир дески илдең көстүр—ана сайзанак-ла. А бистиң бо тудуп турар бажыңывыс база бир чаа кварталдың эге ужу-дур. Ол 24, 26 кварталдар-биле дужааштыр туттуурун чоктаар-дыр—дээш бичии боданып, таакпызын кынсын дырткаш, уламчылады:

— Бистиң бо тудуп турар бажыңывыс 60 аал ишти чурттаар, беш каът чедир бедирер тудуг. Бистерге өнаа улуг болгаш хүндүлүг даалганы хүлээткен. Үүл дээрге, Улуг октябрьның алдарлыг 50 чыл оюнга уткуштур тудутпу бүрүн доозуп, ажыглалга киирер дээн. Ынчангаш ол өнаа шалыпчы объектилериниң бирээзи чүве. Тууйбу, эвилдириг дээш өске-даа эргежок чугула тудуг материалдары өй-шаанда четчири-биле кээп тур. Хамык ужур бистиң бир демниг шалып ижиристен хамаарыр. Май бүдүүзүнде ийиги каъттың дээвирин шуут салып доостувус.

Бригаданың шалыпчы ишчилериниң дугайын сураглыг тудугжу улут күзел-биле чугаалады:

— Бригадаыста шупту 24 кижи бар, эрткен кварталдың үүгүн 104 хуу күүсеттивис. Республиканың база бир сураглыг тудугжузу Семён Сандан база-ла бистиннде болгай.— Дуу ол, соңга дужунда тууйбу салып тур—дээш, солагай талазынче айытты.

Шалыпчы иш-даа кидин түлүк. Бистиң бичии-ле үстүү талавыста ийи өг-бүле дөрт кижи — Түлүш Серенмаа, Түлүш Тевек-оол база Нурсат Ховалыг, Диис Ховалыг олар база-ла тууйбу салган, чай чок ажылдаан турлар. Дуржулгалыг тудугжуларның ажылдап турарын көөрге хала чок—тууйбуларны эптей-эптей улай салып, мастероктары-биле суйбай туткулаар, бичии-даа эвилдириг черже чаштавас. Оларның-биле кожа хып дээн дөрт оол дуржулгалыг улуг өөрүнден дудак чок ажылдаан турлар. Олар дөртээлээ комсомолчулар болду. Оларның алаадизи-де Ооржак Хеймер-оол—«Кызыл тудут» эргелелиниң комсомол комитединиң кежигүнү, хоорайның мурнакчы тудугжуларының бирээзи. Ийи чыл дургузунда Бүгү-эвилелдің комсомолчу шалыпчы тудуу—Ак-Довуракка ажылдаап, өг-бүле аайы-биле найысылалда чедип келген, база-ла ынак мергежилиниң аайы-биле ажылдап турар. Өске үжүү:—Геннадий Депил-оол, Борис Тинмей, Серен-оол Алдын-оол хоорайның дугаары 35 тудут училищезин дооскаш, боттарының баштайгы күш-ажылчы базымын бо найыралдыг ажыл-ишчи коллективке эгелээнвери ол.

Шалып ишчилерниң салган тууйбуларындан хананың чоорту бедип бар чыдары каракка илдең. Көдүрер кранның улуг деспиге эккелген тууйбулары ол-ла дораан чедишпейн баар.

Коммунист Чайдып Содунамович Салчакка удуртканы бо коллектив төөгүлүг улуг байырлал—Улуг октябрьның 50 чыл болур оюн өзүлүг күш-ажылчы белектерлиг уткуур улуг күзел сорулгалыг ажылдап турарлар.

Д. БААЗАН.
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

Диңмиттелген хову

Республиканың ажыл-агыйларында часкы тарылганың эгези—шык безырыышкыны адакталган. Ам тараа чаштырылгазы, чер андарылгазы хову шөлдерде калбарган. Каа-Хемде «Бурунгаар» совхозтуң Кара-Суг бригадазының ажыл-ишчилери юбилейлиг чылдың часкы тарылгазын эң кыска агротехниктиг хуусааларда, организастыг эрттирер дээш демисешишаан, чаштырын кирипкен хүнден соолгу үеге чедир шупту 620 гектар шөлде тараа культураларын чашкан. М. Момбуртук, О. Сарыг-оол оларның агрегаттары өскелерни мурнап, эзлчегде 1,5 норманы күүседип келген. Чүгле тараа культураларының чаштырылгазын майның баштайгы он хонуктарында доозар сорулганы механизаторлар салып турар.

Май 9-та доозар

Юбилейлиг чылдың часкы тарылгазын «Көк-Тей» совхозтуң тараажылары чедиишкиннинг чорудуп турарлар. Ажыл-агыйының механизаторлары шык базырыышкынын чүгле үш хонук иштинде доосхан. Часкы тарылганы кыска хуусаада шынарлыг чорудар дээш, белеткеттинген шөлдерге үрезин чажылдазын олар эгелээнер. Механизаторлар Петр Иванов, Алексей Попов, Иван Баянин, Владимир Нерушаев хову ажылдарының мурнакчылары болганнар. № 1 база 3 хову бригадалары арызында чарыштыг. Чарыштың түңнелин 5 хонгаш-ла үндүрүп турар. Ынчангаш ам чажылганы Типилелге хүнү—май 9-та доозар сорулганы совхозтуң механизаторлары салганнар.

1500 гага

БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). Таңды районнуң ажыл-агыйлары юбилейлиг чылдың часкы тарылгазын кыска хуусаада бедик агротехниктиг доозар дээш чер бүрүзүнде күжеңишкиннинг ажылдап турар.

Балгазында «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң механизаторлары 1500 га кызыл-тасты чажып тараан, районнуң өске ажыл-агыйларындан шалыпкын ажылдап турарлар. «Россия» совхоз 1140 га кызыл-тасты, 287 га арбайны чаштырган. А «Межегей» совхоз 14754 ганы илиптээш, 5 муң ажыг ганы андарып, 1043 ганы лущильниктээн.

МВХ-ның национал фронтузунуң ТК-ның медеглели

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Хосталгазының национал фронтузунуң Төп Комитединиң төлээлекчизи америк агрессорларының Ханойну болгаш Хайфонну бомбалаарын катап эгелээнин буруу шапкан дээрзин ВИА агентилел Хосталга агентилелдің дыңнадыын барымдаалаан дамчыдып турар. Бо бомбалаашкыннар болза ВДР-ниң тускай догуунаашкынын каржызы-биле үрээнин болур болгаш Джонсонунуң чазаанын «тайбын күжеңишкиннериниң» меге хоозунун сойгалап турар деп, ол медеглелде чугаалап турар.

ВДР-ге удур бомбалаашкынны болгаш бүгү шериг үүлгедиглерин соксадырын, Вьетнамда агрессчи дайынга төнчүнү салырын, Мурнуу Вьетнамдан бүгү америк шериглерни үндүрерин, бодунуң хөректорин боду шиитпирлээр арганы вьетнам улуска тыпсырын Мурнуу Вьетнамның Хосталганың национал фронтузунуң ТК-зы негеп турар.

Сан көвүдеп турар

ХАНОЙ. (СЭТА). Май 3-те америк самолёттар ВДР-ниң агаар делгеминче шургуп кирген болгаш чамдык можуларда болгаш Ханой чоогунда чурттакчылыг районнарны бомбалаан. Ол халдаашкыннарның үезинде Вьетнам улус армиязының дайынчылары 4 америк самолётту андара аткан.

Немей келген медээлер-биле алырга, ВДР-ниң агаардан халдаашкынга удур камгалалдың дайынчылары май 1-де Хабак можуга мурнунда дыңнатканың өзүгаар 1 эвес, а 2 америк самолётту андара аткан.

Мынчангаш ВДР-ниң агаарынга андара аткан америк самолёттарының нинти саны 1.840 четкен дээрзин ВИА агентилел дамчыткан.

Интервентилернин чидирии

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның төп кезиниң чепсектиг күштери болгаш партизаннары бо чыдың баштайгы үш айларында дайынның 20.793 солдаттарын чыскаалдан үндүрген, ооң иштинде 1965 америк солдаттар өлүрткен болгаш 1012-зи балыгаттырган.

ВИА агентилелдің Хосталга агентилелдің дыңнадыын барымдаалаан, дамчыдып турары болза, ол-ла үеним дургузунда мурнуу-вьетнам патриоттар 117 броневиктерни узуткаан азы үрей аткан, 35 шериг судноларын суг дүвүнче киргген болгаш андара аткан.

Телеграф медээлеп, дамчыдып тур

ДЕМОКРАТИЯНЫ КАМГАЛААР

БЕРЛИН. Грециядa монархисчи-фашистиг эргилдеге удурланыышкынның бүдүн чартык муң ажыг телеграммалары болгаш резолюциялары демократтыг Германияның Национал фронтузунуң Национал чөвүлелиниң болгаш кижиниң эргелерин камгалаар комитеттің адрезинге келген. Ол телеграммаларга болгаш резолюцияларга Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары Грециядa реакциянын кара туразында ажылаашкынынга килединээшкиннинг удурланыышкынны илергейлеп турар. Бүгү политиктиг хоругдаттырганнарны хостаарын болгаш хосталга дээш демиселчилерни иштеп сүрерин соксадырып олар негеп турар.

НЬЮ-ЙОРК. Бостон университединиң 150 хире студентилери болгаш башкылары Бостонда грек элчин черинин чанынга чыскаалды организастаан. Олар Грециядa хостуг сонгулданы чорударын, эрге-чагырганы эжелеп алган бөлүкке Каттышкан Штаттарның шериг дузаламчызын көргүзерин соксадырын болгаш Греция-биле дипломаттыг харылзааларны үзерин негээн плакаттарны тудуп алгаш чоруп турган.

БУХАРЕСТ. Румын хөй-нинти туттуруп хоруттаттырган грек патриоттарның болгаш демократтарның хуу-салымы дээш сагышсыраашкынын илергейлеп турар. Яссының национал театрының директору И. Грэмадэ Манолис Глезосту болгаш өске-даа политиктиг ажылдакчыларны иштеп сүрүп турарынга шиитпирлиг удурланган. АКШ-тың империализминге баштаткан империализмниң агрессчи бөлүктери демократтыг, деп-шилгелиг болгаш тайбыңга ынакпылдыг күштерге удур реаксылыг сүлчээлерни организастап база деткип турар деп чүвени Грециядa болуушкуннар база катап көргүскен деп, ол бижээн.

Чогаадыкчы уран үүл ажылдакчыларының эвилелиниң даргазы академик Ион Жалиниң бижээни болза, грек реакциянын эң дерзин күштериниң болгаш оларның даштыкыда өмөржиктилериниң политиктиг сүлчээзиниң дугайында чугаа болуп турар деп чүвени ол чуртта болуушкуннар көргүзүп турар. (СЭТА).

АМЕРИК-ИНДОНЕЗИЙ ЧАА ДУГУРЖУЛГА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Штаттар Индонезия-биле шериг дузаламчызының дугайында дугуржулгага ат салган.

Америк чиг-этти болгаш артык кезектерни садып алырынга 10 миллион доллар түңнүг чээлини Индонезиянга тыпсырын дугуржулга көрүп турар.

ЧӨВҮЛЕЛДІҢ ДОКТААЛЫ

ЛАГОС. (СЭТА). Нигерияның Дээди шериг чөвүлели чуртта күүсекчи эрге-чагырганы федералдыг күүсекчи чөвүлелге хүлээдип бээрин доктаатканы.

Нигерияның камгалалы болгаш айыл чок чоруу, конституция болгаш политиктиг айтырыглар, дээди федералдыг судтуң шиитпирлерин болгаш Лагостуң төп судунуң шиитпирлерин, даштыкыда элчиннерни болгаш аңдара аткан азы бертиндиргеи өске-даа төлээлекчилерни томуйлаары дээн ышкаш хүлээлгелер дээди шериг чөвүлелиниң эргелинге хеваар артар. Дээди шериг чөвүлели садыг болгаш үлетпүр талаазы-биле политиканы өскертирин боттандырар.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИНДЕ

ЧАДААНАНЫҢ ДАГЖЫЛАРЫ

Беш чыл планының ийигизиниң баштайгы кварталында Тыва АССР-ниң үлетпүр бүдүрүлгелериниң аразында калбарган социалистиг чарышка Чадааананың хөмүр даш разрези шылгараан. Коллективтиң чедишкинниг ажылын партия обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш областың профзвилел чөвүлели бедик-биле үнелеп, дагжыларга шилчиир Кызыл тукту тыпсырын шиитпирлээн. Совет эргечагырганың бежен чылын телептиг уткуур дээш чадааналжылар нөдүрлүүшкүннүг ажылдап турарлар. Дагжыларның чогаадыкчы ижинден чамдык үүлдерни номчунчуга сонуургадыыл.

Күш-ажылчы хүн эгелээриниң мурнуу чарыында кол инженер Юрий Михайлович Евдокимов-биле ужурашкаш, дагжыларның ажыл-херектерин сонуургадывыс.

— Бистиң коллектив Совет эрге-чагырганың 50 чылын телептиг уткуур дээш каш даклыр күнеиишкиннер-биле ажылдап турар. Бирги кварталда продукция бүдүреринiң планын 108,7 хуу чедирдивис. Пландан ажыр 3500 тонна хөмүр дашты казып, чер кырын аштаарын база ажырган бис — деп, инженер тайылбырлады.

Чадааананың шахтёрлары байырлал мурнунуң хүннеринде улам соруктуг ажылдап турар. Эзлчег санында 436 тонна хөмүр дашты казып, хүнде-ле планынан ажыр 90 тонна одалга материалын белеткеп турар.

Октябрьның бежен чылының байырлалын чедишкиннiг уткуур дээш шахтёрларның чогаадыкчы, эрестиг ажылында өврүнчүг үүлдер бар. Бирги кварталда 56 муң рубль орулганы алыр тургаш, 60 муң рубль чедирген. Эрткен чылдың ол үезинге бодаарга, ниити продукция бүдүрери 15 хуу, бараанныы—24,9 хуу өскен.

Бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери кылып үндүрүп турар продукцияның бот-үнезин чиигедиринче улуг кичээнгейни салган. Бир тонна хөмүр даштың бот-үнезин планда 4 рубль 39 көпеек кылдыр доктааткан, а чадааналжылар ону 4 рубль 18 көпеек чедир чиигеткен.

Бо чедишкиннер түүнүң ачызында чедип алдынып турарыл? Кара алдынны тып турар эш Изосимовтуң удуртканы даг-транспорт цегиниң коллективиниң ажыл-ишчилериниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турарын демдеглеп болур. Ол цехте 56 кижиниң 36-зы коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хүндүлүг ат дээш демисежип турарлар. Ол цех бирги кварталда хөмүр даш чыдар черниң кырын аштаар планын 112 хуу күүсеткен.

Ол ышкаш экскаватор машинистери коммунист Александр Новиков биле Егор Фроленков чер казарының ажылын шалыпкын чорудуп, эзлчег санында нормазын 120—130 хуу чедирип турар. Оларның каскан сай-дажын дораан саадал чокка сөртүрүнге «КРАЗ-256» деп 10 тонна чүүк сөртүр машиналарның чолаачылары Владимир Степанов, Иван Гайдук, Николай Воловик, Иван Морозов болгаш өскелер-даа экскаваторларның үзүктел чок ажылдаарын хандырып турар.

Хөмүр даш казар бригадаларның аразында Александр Галкинниң удурткан бригадазы чарыштың мурнуку одуруун эзлээн. Ол бригада чыл эгезинден бээр пландан ажыр 100 ажыг тонна хөмүр дашты каскан.

Хөмүр даш разрезинде Е. Радыгинге удурткан чаартынчылар белүү бар. Ында 12 кижи хаара туттунган. Олар бүдүрүлгеге дыка ажыктыг чаартылгаларны кылган. Е. Фроленков биле В. Шадринцев олар чер дескилээр грейдер орнунга аар илиирни кылырын сүмелээн. Ооң шыйыын база белеткээннер. Шак ындыг аар илиирни бызаңчылар болгаш каңнакчылар кылган. Мурнунда грейдер-биле черни, оруктарны дескилеп тургаш, ооң башкарынчызынга айда 110 рубльди төлеп турган. Аар илиирни кылгандан бээр 2500 рубль камнаттынган. Грейдер-биле кышкы үеде чер дескилеттинмес болгай, а ол аар илиир-биле черни чайлыг дескилээр болган. Ынчаарга олар илиирни карьерде ажылдап турар бульдозеристерниң тракторунга нөшкаш, чорук зайы-биле орукту дескилеп алыр аргалыг болган. Ынчангаш чер болгаш орук дескилээрингe артык чарыгдал үндүрбестээн.

Ол ышкаш Фроленков биле Шадринцев олар шахта иштинден үндүр сөрдурган суг болгаш чаъс суу оруктарның довурак-доозунун, хоюг хөмүр доозунун бурулатпазын дээш чоок кавының девискээрин өттүрер демир хоолайлар кылган. Бо ажыктыг саналды шиңгээткен соонда, суг сөөртүр ийи машина хосталган.

Чадааананың хөмүр даш разрезиниң коллективи Совет эргечагырганың бежен чылының улуг байырлалынга алдар болдурган чаа бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Он айларның хөмүр тывыжының болгаш хөмүр даш кырында черни казып аштаарының планын Октябрь 25-те, а чыл планын декабрь 25-те күүседир дээн.

К. ХЕРТЕК.

Чурукта: 1. Разрезтиң хоочун ажылчыны, чер өрүмнекчизи Куулар Кадыргы, даг мастери Иван Галопенко. Куулар Кадыргы бодунуң шылгараңгай күш-ажылы-биле эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган. Ол каш удаа хүндүлел бижиктери-биле шаңнадып келген. 2. Хөмүр дашты экскаватор-биле автомашинага үүдүрер. Экскаваторщик А. Новиковтуң машиназы таарымчалыг черже өскүп бар чорда тырттырган.

В. Кондрашовтуң фотолары.

БАЗА БИР ЧУГУЛА СОРУЛГА

ССРЭ-ниң үндезин хоойлузу-биле доктаатты́нган чер-чер Советтериниң бюджет эргелери Советтериниң хамаарылгазында ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң адырларын акшаландырарынга, оларны удуртурунга таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Советтериниң бюджет күүселдезиниң удуртулгазында кол черни ооң орулгалыг кезээ өөлеп турар. Бюджеттиң орулгазынга Советке хамааржыр садыг организацияларындан, колхозтардан, совхозтардан кирер янзы-бүрү акша хөренгилер чугула черни өөлөөр. Ынчангаш ук организацияларның ажылының байдалын контрольдаарынга болгаш удуртурунга таарымчалыг.

Тожунуң район болгаш кедээ Советтериниң бюджеди база ол негелделерге дүүштүр тургустунган. Район болгаш кедээ Советтериниң күүскомнары, районнуң сан килдизи бюджет айтырыгларынче кол кичээнгейни угландырып келгениниң ниитизи-биле бирги кварталда бюджеттиң орулга планы 111 хуу күүсеттинген.

Кедээ Советтериниң бюджединиң күүселдезинче Сыстыг-Хем (даргазы эш Некрасов), Азас (даргазы эш Манзай-оол) кедээ Советтери эки кичээнгейни салып, бюджетке чондан кирер үндүрүг-дадывыр чыылдазын эки организастап турар. Ынчалзажок, район-даа, кедээ-даа Советтериниң талазындан бюджеттиң орулга-чарылгазының хыналда чогун ажылгап алгаш, бюджет талазы-биле хүлээлгелерин күүсеттес чоруктар бар.

Эрткен-даа, бо-даа чылын бюджетке кирер орулгаларын өй-шаанда күүсеттейн баар болгаш борта карылгалар Сыстыг-Хемниң күрүне аныыр ажыл-агый, Улуг-Хемниң ыяш белеткел, районнуң кино четки черлериниң талазындан бо-ла болу бээр турган. Ол ышкаш бюджетке чондан кирер үндүрүг чыылдалар талазы-биле Доора-Хем кедээ Совет дыка кошкак хемчеглер ап, бүгү-ле тала-биле хожудап турар.

Район болгаш кедээ Советтериниң бюджеттериниң чыылдазының талазы-биле сан-хөө чурумун хажыдар чоруктар районнуң улус өөредилге, культура киддистеринде, коммунал будурулге конторазында база бар болуп, ында учёт-контрольдуң кошкаандан акша-хөренгини шын эвес чарыгдаар чоруктар ам-даа узуткаттынмаан.

Районда коммунал, амыдырал хандырылга черлериниң, районнуң, колхозтарның ниити орулга планнарын күүсеттейн турарындан бюджетке кирер орулгалар планы эрткен чылын күүсеттинмээн. Харын-даа райпога, колхозтарга 10 муң ажыг рубльди бюджет артыышкынындан дедир эгидер, амыдырал хандырылга комбинады каража дуглаарынга 7000 рубльди чарыгдаар ужурга таварышкан. Ынчангаш бюджет артыышкыны-биле школа, эмнелге, культура албан черлеринге кылза чогуур ажылдар үзүлген. Бо бүгү четпестер болза, район болгаш кедээ Советтериниң күүскомнары, районнуң сан, банк органнары, Советтериниң доктаамал комиссиялары чогуур негелдеге чедир ажылдаваанын херечилеп турар.

Советтериниң харысалгазында бүгү-ле ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыглары хамыктың мурнунда оларны акшаландырар—бюджет, сан-хөө айтырыы-биле холбашкан төлээде, Советтериниң күүскомнары, сан органнары боттарының ажылын ол негелделерге дүүштүр тургузар ужурлуг. Ам үеде ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү ажылдакчылары юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжында хаара туттунган. Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур байырлалын көскү чедишкиннер-биле уткуур төлээде Советтер бюджет, сан-хөө талазы-биле ажылын чаа өзүү-биле удуртуру чугула.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
Тожу райкүүскомнуң даргазы.

СЕМИНАР

Чоокта чаа хөй-ниитиниң корумчурум камгалал министерствозунуң өрт камгалал килдизи районнарда, хоорайларда өрт инспекторларының болгаш өрт кезектериниң даргаларының семинарын эрттирген.

Республикага өртке удур чоруткан хемчеглер дугайында илеткелди министерствонуң өрт камгалал килдизиниң даргазының оралакчызы эш Козылин кылган.

Өрт камгалал килдизиниң улуг инструкторлары эштер Аржаков, Сундуй, Кызыл хоорайның өрт командазының даргазы Петеримов, механик Щербинин база районнарда өрт талазы-биле инструкторлар Ломанченко (Бии-Хем), Макаров (Таңды), Мананников (Каа-Хем) болгаш өскелер-даа күүнеиниң, хөй-ниитиниң, хамаатыларның өнчү-хөренгизин өрт айыылындан камгалаар харысалгалыг ажылга үр чылда ак сеткилдиг ажылдап келгеннер—деп, илеткелчи демдеглээн.

Чер-черге өрт айыылын болдурбас талазы-биле эвээш эвес хемчеглер чоруттунуп турар. Өрттү баш удур болдурбазының дүрүмүн хажытпайн, ону ыны сагыш база чурттакчы чонуң ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп турганындан Өвүр районнуң девискээринге өрт кончуг эвээш таваржып турар.

Ынчалзажок ол чугула ажылда ам-даа четпестер хөй. Районнарда, хоорайларда өрт айыылы удаа-дараа болуп, күрүнеге улуг когаралды чедирип турар. Эң ылангыя Кызылга, Таңды, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Тес-Хем районнарынга өрттер болгулаан. Ол чорук өртке удур хемчеглериниң багай чоруттунуп турарын херечилеп турар.

Семинарның киржикчилеринге өртке удур хемчеглер дугайында лекцияларны база номчаан. Ол ышкаш Кызылдың өрт командазының кежигүннери өрт өөрениниң аргаларын практика кырынга көргүскен.

В. САГАН-ООЛ.

БОТ-ЭГЕЛЭЭШКИННИГ ТУДУГ

Ийме сес чыл школазы эрткен чылын 10 чыл школазы болу берген. Школа он чылдыы кылдыр адаттырып турар-даа болза, ооң базазы ол атка оранчок дүүшпес. Ол дугайы үүгле школа коллективиниң эвес, харын бүгү колхозчу хөй-ниитиниң, ылангыя ада-иелериниң сагыш човар айтырыы болу берген. Ынчангаш эрткен кыжын колхоз баштаар черинiң хуралынга школаның тудуун алгыдар деп шиитпирлээн.

Ол шиитпирни ёзугаар школаның ада-ие комитединiн даргазы, колхозтуң тудуг бригадазының бригадири Монгуш Дамбаа тудуг материалдарын бригаданың күжү-биле белеткээн. Фундаментиге хереглээр 306 кубометр даш тудуг кылыр черде дүжүртүнген. Тудуг ыяжын тайгадан сөөртүп эккеп турар. Ам 15 бызаңчылар чудуктарны чонуп эгелей берген.

Чамдык ажылдар ада-иелериниң хөй-ниитиниң шеф дузаламчызы-биле кылдыныр турар. Шупту 402 дөрбелчин метр шөлдүг тудугнуң фундамент орнун шеф-биле казып дооскан. 162 дөрбелчин метр шөлдүг спортзаалды черже будун чартык метр ханылады каскаш тудар. Ада-иелер ам ооң черин казып турар. Шефтээшкиннерге Ондар Мытылаа, Ондар Алажык, Ондар Дыгный-оол, Ондар Сүгдерек, Монгуш Хунажык, Түлуш Касыма болгаш ооң-даа өске хөй-хөй ада-иелер идепкейлиг киржип турар.

Шом-Шумда өшкү кадарчызы Ондар Хунашпан чедип келгеш, уругдарының өөренир школазының тудуунга бир хүн ажылдааш барган. Башкылар база-ла шеф ажылында киржип турар. Ховалыг Алдын-оол, Ондар Алдын-оол, Хомушку Хуваскаал, Салчак Конгар хостуг шактарында бо-ла ажылдай берген турарлар. Үстүкү класстарның өөренiкчилери шефтээшкинге база улуг өөрүшкү-биле киржип турарлар. Ынчанмайн канчаар. Ол тудуг ажыглалга кирерге, хамыктың мурнунда өөренiкчилериниң күзели будер: чаа, делгем класстарны алырлар—школаның 18 класстарының 12-зи хары угда өөренир апаар. А спорт залы! Ол дээрге Чөөн-Хемчик районда эң баштайгы спортзал-дыр! Уругларның күш-культурага чаңчыгып, дадыгарынга дыка эки материалдыг бааза. Бо школаның өөренiкчилери баскетбол, волейбол дээн чижектиг, соок үеде ойнаттынмас спорт оюннарын кыштады ойнап кыштаар апаар. Алгыттынып турар тудуг болза Ийме өртүмак школазының оран-сава талазы-биле хереглелин амгы хирегези-биле хандырып болур чугула объект.

— Бо тудугнуң ханазын доозуп, дээвиирлеп, крышалаарын июнь айда доозуптар бодап турар бис. Ооң соонда иштин шеверлээр ажылдар артар. Нарын тудуг материалдары база эвээш эвес хереглеттинер. Ынчан-на алаан дуза хереглей бээр бис ийин — деп, тудуг бригадири, Ийме кедээ Совединиң депутады эш Дамбаа чугаалай-дыр. Ооң дуза хереглей бээр бис дээри-ле шын. Ылангыя цемент, курган штунатура, олифа, шил, кадаг, янзы-бүрү дозулар, соңгалар болгаш эжиктер блоктары, электри чырыы дамчыдып киирерiнге херектиг үүлдер дээш, ылангыя фондулап бээр тудуг материалдары оларга арбын хереглеттинер. Оларны тып алырының талазы-биле дузаа херек. Ол дузаны Ийме кедээ Соведи болгаш колхоз баштаар чери хамыктың мурнунда Улус чыдыышкын министерствозундан алыр деп идеген турар.

Ийменiң ажылчы чоннары уругдарының өөренiринге таарымчалыг байдалды тургузуп бээр деп ханы күзел-биле бо тудугну бот эгелээшкин-биле кылып кирипкеннер. Чаагай чүткүлдүг кижилериниң ажылхереэнге чогуур дузаны үстүкү органнардан көргүзери буянныг херек.

С. ПАВУ.
«Шынның» корр.

Совет плакаттың 50 чылы

«Совет политиктиг плакаттың 50 чылы» деп Бүгү-эвилел делгелгези бөгүн Москвада Теп делгелге залында ажыттынар.

Аңаа келген кижилер совет плакат уран үүлүнүң төөгүзүн, ооң эң эки чурумал чогаалдарын танымып алыр эвес, харын Совет чурттуң төөгүзүн база көөрлер. Бистиң улустуң амыдыралында болган улуг болуушкун бүрүзү чартык үүс чылдың дургузында плакат уран үүлүнге дораан-на илергейлеттинип келир турду.

Делгелгеге 1500 ажыг плакат чогаалдарны көргүзер, оларның авторлары 500 ажыг чурукчулар болуп турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарын база хаара туткан салбырга келген кижилер хамааты дайынның болгаш даштыкының дайын интервенциязының үезинде баштайгы совет плакаттарны база көөрлер, ол плакаттар бүгү делегейде сураглыг. Оларның аразында Д. Моорнуң, В. Деньниң, М. Черемныхтың, В. Маяковскийниң, А. Апситтиң болгаш ооң-даа өскелериниң чуруп, чогааткан ажылдары бар. Баштайгы беш чылдар планнарының, улус ажыл-агыйын катап тургузарының, чуртту индустриализастаарының болгаш кедээ ажыл-агыйны коллективизастаарының үелерин солун плакат чогаалдарыбиле көргүскен.

Дайын соондагы плакаттарны эвилелдешкен республикаларның аайы-биле делгээн. Ол плакаттар чурукчу-плакатчыларның хөй национадыг коллективиниң чогаадыкчы өзүлдезиниң дугайын, ол уран үүлдүң эң дээре дайынчы чаңчылдарының чедишкиннiг хөгжүлдезиниң дугайын херечилеп турар. Делгелгеде ленинчи тема кол черни эзлеп турар.

«Совет политиктиг плакаттың 50 чылы» дээр делгелге болза совет плакатчылар хөй янзы сорулгаларны боттандырып, коммунистиг идеяларны агитастаарда болгаш пропагандалаарда партияның хүн бүрүдеги дузалакчылары болуп келген дээрзин тодаргай херечилеп турар.

(СЭТА).

Часкы медээлер

Алтай крайда тараажыларның соон дарый боттарының агрегаттарын шөлдерже сөөклачылар үндүрген. Чигир сөөклазын массалыг тарып эгелээн.

• • •

Липецк областың кедээ ажыл-ишчилери бедик дүжүттүг болгаш эрте быжар сорттарның картофелин кидин-не олуртуп кирипкен.

• • •

Литваның дыка хөй колхозтары болгаш совхозтары эрте быжар тараааларны чажыл дооскаш картофель олуртулгазынче кирген. Ол культураны республикага 68 муң гектарны тарыыр.

• • •

Казахстанның тараажылары миллион гектар тарылгаларны эң-не кыска хуусаада чемишчиткен. Ол дээрге ужудукчуларның ачы-хавылазы болган. Чамдык черлерде тараа өзүмнери ногаарарып келген.

(СЭТА).

1967 ч. Май 5.

ШЫН

2-ГИ АРЫН

АВИАХИМИКТИГ АЖЫЛДАП КЫЛЫЫШКЫН

Юбилей чылының чаагай дүжүдүн алырынга

Октябрь революциязының мурнунда хаанныг Россияга кедээ ажыл-агыйны эртемге үндезилээш чорудар дээр дугайында чугаа-даа чок турган. Черни үүгле озук андазын-биле ажылдап кылыр, трактор, кедээ ажыл-агый машиналары чок. Мынчангаш кандаашкынга алзыр, тарааны бок үнүштер, шартылаалар тудуп чий бээр үүлдер таварылга эвес турган. Үүгле Совет эрге-чагырганың үезинде кедээнiң ажыл-ишчилериниң мурнунга эртеминиң болгаш техниканың чедишкиннiрiнге даянып алгаш ажылдаар арга ажыттынган.

Совет эрге-чагырганың эгезинде, ылангыя хамааты дайынының үезинде кедээ ажыл-агый кудулаашкынга таваржып турган. Хөй шөлдер куруг тургулаан, а тарып турган черлерге агротехника сагыышкыны чок турган. Ынчангаш бок үнүштерниң, кедээ ажыл-агый хоралакчыларының өзүп көвүдээринге таарымчалыг байдалдар тура берип турган. Шартылаалар чаашкын дег хөме таварып келир. Ооң түннелинде Ортаа Азияга, Поволжьеге болгаш Сөңгү Кавказка тарылга талазыбиле чаагай дээн черлер бүрүнүбиле үрелген турган.

Мынчангаш, ылангыя 1922—1924 чылдарда чурт болза дүжүт чок болурунуң мурнунга туруп келген. Ол чылдарда Коммунистия партия болгаш Совет чазак кедээ ажыл-агыйда ындыг байдалды эдип алыр дээш бүгү хемчеглерни алган. Партияның кыйгырыы-биле кедээже коммунист ажылчыннар чоруп турган, даштыкызан хораннарны, машиналарны база салып ап тургулаан. Ындыг болза-даа шартылаалар бүргээн шөлдериниң хемчээли 3 миллион гектар ажып турган төлээде, ол бүгү алдынган хемчеглер чедишпес турган.

Тарылгаларны шартылааларның үзүткап каарын болдурбас төлээде, СЭКП ТК болгаш Совет чазак чурттуң иштинге өске-даа хемчеглерни алырын шиитпирлээн. Харын ооң түннелинде ужар үүлдү кедээ ажыл-агыйга ажыглаар дугайында бодал төрүттүнүп келген. Ол сорулга-биле 1922 чылда шартылааларга удур демисежириниң Бүгү-россия чөвүлел хуралын чыгаш, кедээ ажылагыйның хоралакчыларынга удур ужар үүлдү ажыглап болурун өөренип көөр талазы-биле комиссияны аңаа тургускан, ооң составынга ынчаардагы улуг эртемденнер база киргилээн.

1926 чылда шартылааларга удур 11 муң гектар черни ажылдап кылган (Каспий далай районунга). Ону ол үеде улуг чедишкин кылдыр санап турган. Ооң түннелин көргеш, Чер ажылының улус комиссариады кедээ ажылагыйга болгаш арга-ыяш ажылагыйынга ажыглаар тускай самолёттар будуреринге чагыларны кылгылаан. 1931 чылда авиахимиктиг ажылдаашкыннарга 65 самолёт ажылдап турган. Ындыг самолёттарның парыгы чыл-чылыбиле көвүдеп турган.

Хоранны химикаттарны черге тарадыр чажар тускай аппараттар тыптып келгилээн. Ада-чурттуң Улуг дайынының мурнуу чарыында ындыг арга-биле 20 миллион гектар черни ажылдап кылган. Ынчаарга дайын болза шөлдерни авиахимиктиг ажылдап кылыр чорукка улуг моондак болган. Ол өй-чүгле эң карысалгалыг дээн черлерни шилиишкин-биле ажылдап кылып турган.

Дайын соолундеги чылдарда авиахимиктиг ажылдап кылыышкын кедээ ажыл-агыйга база катап улуу-биле сайзырап эгелээн. Ындыг ажылдап кылыышкынны кылыр, биче будурукчулуг ПО-2 дээр самолёттарның орнунга О. Антоновтуң конструкциязы-биле бүдүрген АН-2 дээр самолёттар тыптып келген. Ооң соонда бо херекте янзы-бүрү конструкцияның вертолёттары база бар болу бергилээн.

Бо бүгүнүң түннелинде бистиң чуртка чер ажылынга авиахимиктиг ажылдап кылыышкынның хемчээли 1964 чылда 48,6 миллион гектар четкен, ооң иштинде минералдыг чемишчидилгени төккени 12,2 миллион, бок үнүштерге удур ажылдап кылыышкын—9,4 миллион гектар болган. Чаа беш чылдың төнчүзүнге чедир тараа шөлдериниң авиахимиктиг ажылдап кылыышкынның хемчээлин чылда 155 миллион гектар чедирери көрдүнген, ол болза 1964 чылга бодааргa 3,2 катап хөй болуру ол-дур.

Авиахимиктиг ажылдап кылыышкын Тыва АССР-ниң шөлдеринге база чыл-чылы-биле көвүдеп турар. Бир эвес 1962 чылда бистиң республикага авиахимиктиг ажылдап кылыышкынны 13,6 муң гектар черге чоруткан турган болза, 1966 чылда ол — 89,6 муң гектар болган. Бо чылын ындыг арга-биле 100 муң гектар черни ажылдап кылыр деп бодап турар. ооң иштинде бок үнүштерге удур 57 муң гектарга, өргелерге удур— 43 муң гектарга ындыг ажылдап кылыышкынны чорудар.

Авиахимиктиг ажылдап кылыышкынның экономика талазыбиле ажыктыын тодаргайы-биле көөр төлээде, мындыг чижекти ап көрээлиңер: тарылга бок үнүштерге ортумак кылдыр туттурган турда, тенниг чашпаннар бир гектар черден 14 кг азотту, 120 кг калийни, 30 кг фосфорну болгаш хөрзүннүн үүс-үүс тонна шыгын бодунга шиңгээдип алгаш баар. Өрге бүрүзү чылда 8-тен 12 кг чедир тараану бодунга курлап алыр. Бо бүгүнү түннеп чугаалаар чүве болза, бок үнүштерге болгаш өргелерге удур демиселди авиахимиктиг ажылдап кылыышкын аргазы-биле чорудуп турган, эң-не биче хемчээлдии-биле алырга, Тываның шөлдериниң 7,5 муң тонна азотту, 6 муң тонна калийни, 18 муң тонна фосфорну, он-он муң тонна өл-шыкты бистин өстүрүп турар тараавыска ажыктыг кылдыр камгалап ап болур, өргелернiң үрегдеп узуткаарындан тараа база камгалаттынар.

Ниити түүү-биле алырга, 15000 тонна хире минералдыг чемишчидилге камгалаттынып алдынар. Бир эвес бо бүгүнү акшага шилчидип көөр болза, авиахимиктиг ажылдап кылыышкындан алдынар камналганың түүү кончуг хөй болур.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары кедээ ажыл-агыйны эртемге үндезилээш чорударын кызын оралдажып турар черлерге бо талазы-биле эки түннеллер дораан-на көстүп келир. Кедээ ажыл-агыйның Улуг-Хем будурулге эргелелин онзалап демдеглеве чогуур, аңаа авиахимиктиг ажылдап кылыышкынны күүседир кижилерге таарымчалыг ажылдаарының бүгү байдалдарын тургускан турган. «Суқпак» совхоз, дуржулга станциязы база бо талазы-биле эки. Ооң түннелинде ол ажылагыйларда өргеге удур демисел чоруттунган болгаш бок үнүштер-биле демисежиринге самолёттарны хүлээп алырынга белеткенип турар. Ындыг болзажок чамдык черлерге бо талазы-биле ажылдап турар кижилер дугайында сагыш салбас үүлдер база барын айтыр херек. Чижээлээрге, Каа-Хемде «Октябрь 30 чылы» колхозтуң төөү Кундустуг суурга ужудукчулар чеде бээрге, оларны хүнүү бадыр аъш-чем-биле безин хандырбайн турган таварылга бар.

Амгы үеде авиахимиктиг ажылдап кылыышкынны республиканың хөй ажыл-агыйларында эвээш эвес кижилер чорудуп турар. Олар дан бажындан орай кежээге чедир шөлдер кырында ужудуп чоруп турар. Ылангыя эштер Непомнящий, Хатнюк, Хозов болгаш Григорьев оларның экипажтары идепкейлиг ажылдап, алган хүлээлгелерiн күүседип доозарынга чоокшулап турарлар.

Тыва АССР-ниң ховуларында хөөкчилерни узуткаарының авиахимиктиг ажылдап кылыышкынының бирги эзлчээ ам төөр чыгап турар. Мурнуусталы бо талазыбиле кылыр үүлдер ам-даа хөй. Бок үнүштерге удур хемчеглерни алыр апаар. Тывада авиахимиктиг ажылдап кылыышкын кылыр ужар үүл коллективиниң ужудукчу-техниктиг составы боттарының мурнунга салдынган сорулгаларын чедишкиннiг күүседеш. Совет эрге-чагырганың 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээрзинге чигзиннiг турбас.

В. СНЫТКИН,
инженер.

„Солун — чүгле коллективтиг пропагандист болгаш коллективтиг агитатор эвес, харын ол ышкаш коллективтиг организатор“

В. Ленин.

„ЭНЕРГЕТИК“ — коллектив солуну

«Тыва кобальт» комбинадының ажылчын суурунуң — Хову-Аксының электри станциязының үшкү кадында улус чыглы берген, ынаар бир-ле чүве көрген турлар. «Чараш-тыр», «эки-дир», «солун-дур», «шын-дыр» дигилээн, каттырышкан, аразында омак-хөглүг чугаалашкан турлар. Станция коллективиниң хана солунунуң — «Энергетиктиң» ээлчеглиг номерин оларның көрүп, номчуп турганы ол.

Ук хана солуннуң кааслалгазы номчукчуларны бодунче чыыра тыртып турар көрүштүг болду. Ооң үстүкү талазы бир азыында хүн херелин — Октябрьның херелин алдын-сарыг будук-биле чуруп каан, еске бир азыында «50 чыл» деп юбилейниң утказын илередип бижээн. Хана солунну ак-көк будуктуг раммада азып каан. Ооң иштинде эки кижилер болгаш чедиишкиннiг ажыл дугайын бижээн, четпестерни шүгүмчүлээн, материалдар-ла хөй.

Хана солун редколлегиязының ажылының дугайын допчулап чугаалап бээрин ооң редактору коммунист Вячеслав Тюринден диледивис. Ол мынчаар чугаалай-дыр:

« Энергетик» ай санында үнүп турар. Ооң арны номчукчуларга солун, чараш болзун, идейлиг утказы бедик, сорулгаларны шиитпирлээринче угланыышкынныг болзун дээш оралдажып-ла турар бис. Бистиң ажылывыска станцияның партбюрозу (секретары эш А. В. Бабкин) эки дузалажып, хүн бүрүнүң удуртулгазын берип турар. Солунга үнер материалдарны эң-не хынамчалыг шилип ап, чамдык үүлдерни боттарывыс план ёзугаар организастап ап турар бис. Станцияның удуртукчулары болгаш ханакорлар хана солун ажылында идепкейлиг киржип, чагааларны үргүлүү бижип турар. Мурнуку үүлдерге хүннүң кол айтырыгларынга угланыышкынны берип келген бис. Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдар хана солунга үнүп кээр, дуржулганы база чырыда бээр, шүгүмчүлелдиг болгаш шоодуглуг материалдар үргүлүү үнер. Оларның дугайын чогуур организациялар дораан-на көре бээр болгаш хемчег алыр.

Редакторнуң ол чугаазын бадыткап турар номерни көрдүвүс. Станция директору эш Чуманов политиктиг өөредилге дугайын бижээн болду. Улуг лаборант эш Курагинаның «Мурнуку одуругда химиктер» деп чагаазы үнген. Хана солуннуң «Изиг суг» деп капсырылгазы номерлер аразында ээлчег чокка үнүп келгилээр. Четпестерни чогуур үезинде илередиринге болгаш чайладырынга ол улуг ужур-дузалыг болуп келген. Хана солунну эки белеткеп үндүрериннге инженер Соколов, мастерлер Бочкарев, Зверьков, инструментальщик Коровин олар эң-не идепкейлиг киржип турарлар.

Бүдүрүлге чедиишкиннерин өстүрериннге хана солуннуң ролю улуг. Станцияның коллективи бүдүрүлгениң бирги квартал планын 106 хуу күүсеткен. Цехтер аразында чарыштың бирги черин электри цеги (мастери эш Баткин), ийиги черин турбина цеги (мастери эш Зверьков) ээлээн. Оларның ажылын бо хана солун мактап чырыткан.

О. КОРОДА.

„Чаңныктың“ медээзи

Рудник конторазының ханазында «Чаңныктың» чап-чаа номери мени бодунче чыыра тырта берди. Будуу безин катпаан ол солундан мындыг одуругларны номчудум:

«Ооржак Дүдүй-оолдуң бригадазы ай планын апрель 20-де күүседипкен.

Эштер дагжылар! Бүдүрүлге мурнакчыларынга деннежиңер!»

Бүдүрүлге коллективиниң чедиишкини коллективтиг тус-тус кежигүннериниң, аңгы-аңгы бригадаларның, цехтериң чедиишкиннериндан тургустунар дээрзи билдингир болгай. Ынчангаш «Чаңныктың» ол медээзи бүгү рудникке дораан-на тарай берген. Күчүлүг «ураа», байыр чедиришкиннери диңмиреп үнген.

— Кылган ажылының түннели эки болурга, кижиниң сагыжы сергек, кады кожа ажылдап турар эштеринге чоргаарланыр-даа боордур — деп, бригадир Дүдүй-оол чугаалай-дыр. Ооң бригадазының чоогунда Ооржак Октябрьның, Монгуш Кара-оолдуң, Тиньковтуң, Авыда Доржунуң бригадалары ажылдап турлар. Олар кожаларының чедиишкининге байыр чедиргеннер.

— Бригадаларның шилиндектери кымнарыл, чугаалап берип көрүнерем — деп диледим.

— Күжүгет Каадыр-оол, Саая Белек, Санчыт Алдын-оол...— деп чоруй,— черле кайызын кандыг дээр, дора-бүрүн кежээ эрлер-ле болгай — дээш уламчылады:

— Эң улуу Хомушку Кара-оол бо. 1942 чылдан эгелеп Нарын алдын уургайынга сес чыл ажылдаан. «Тыва даг-дугу» комбинаттың тудуунга хереглээр даш белеткелинге дөрт чыл, даг-дүгү казып тыварынга үш чыл болду. Аныяандан тура дагжы болуп ажылдап келген, ажылдан быдаарын билбес, олуруп саадавас хөделир кижи. Аныяк забойщик Саая Даңзы 25 харлыг, күдер шыырак эр. Шериг албанын эрттиргеш келген соонда рудникке ажылдап киргеннеп, — деп, бригадир чугаазын доосту.

С. ПАВУ.

БИСТИН ШЫНЧЫ ДУЗАЛАКЧЫЛАРЫВЫС

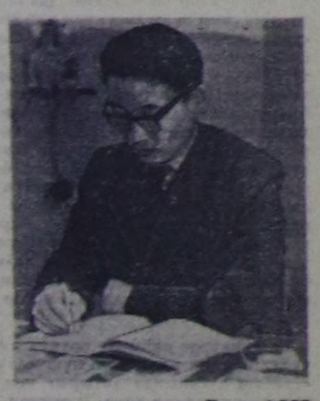

Хүн бүрүде-ле «Шынга» хөй-хөй чагаалар келгилээр. Оларның адаанда бижээн адрестерин көөрге, Тываның аңгы-аңгы булуңнарындан келгилээн болгулаар. Чамдыктары Москва, Ленинградтан дээш өске-даа улуг хоорайлардан, бир чамдыктары бистиң улуг Төрээн чуртувустуң эң ырак-кыдыг кызыгаарында шериг кезээнден ужугуп келгилээн адрестерлиг.

Кээн турар чагааларның чамдыктарының даштында бижээн адрестерин редакцияның ажылдакчылары көрүп кааш-ла, кымның чоруткан чагаазыл дээрзин дораан-на танып каар. Олар харын солунну кады үндүрүп, кады ажылдап турар эштери ышкаш сагындырып келгилээр.

Кээн турар чагаа бүрүзү-ле кижилериниң күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын, чаа болуушкуннарны, кандыг-бир чугула айтырыгны көдүрүп бижээн, бистиң бурунгаар хөгжүлдевиске шаптык ужураштырып турар четпестерни демир үжүүнүң чидиг бажы-биле сойгалап илереткилээн болгулаар. Чагааларның хөй кезии-ле Улуг Октябрьның 50 чылынга бистиң кижилеривистиң канчаар белеткеннип, Октябрьга алдар болдурган социалистиг чарышка кандыг чедиишкиннерни чедип алганын бижигилээн болгулаар.

Совет парлалганың чаңчыл болган байырлалы — Майның 5-ти таварлаштыр «Шын» бодунуң эң идепкейлиг бижикчилериниң аттарын мооң мурнунда чылдарда адап келгилээн болгаш оларга мактал, шаңналдарны-даа тывыскылаан. Бистиң идепкейлиг бижикчилеривис редакцияның чоогунда-даа, эң ырак-кыдыг суурларда, фермаларда, хойжу бригадалар төптеринде, малчын аалдарда-даа чурттап, ажылдап турар. Оларның ажылдап турар чери, албан хүлээлгези, тускай мергежилдери шупту-ла аңгы-аңгы. Тудугжулар, инженерлер, башкылар, колхозчулар, совхоз ажылчыннары, чогаалчылар, эртемденнер, хөгжүмчүлер, артистер, студентилер дээш черле кымнарны, кайызын ол дээр.

Бистиң шынчы дузалакчыларывыс, «Шынның» эң идепкейлиг бижикчилериниң чамдыктарының фото-чуруктарын моон үстүнде парладывыс.

(Солагай талазындан эгелеп) **Таваа Хүрен-оолович ОНДАР** — Улуг-Хемиң «Улуг-Хая» совхозунда чурттап, ажылдап турар. Бистиң хоочун бижикчивистиң совхозтуң ажыл-агыйынын, ооң суурларында кижилериниң амыдырал-чуртталгазының дугайын бижээн чагаалары редакцияга бо-ла четкилеп келгилээр. **Владимир Борисович РАЧКОВСКИЙНИҢ** ажылдап турары республика типографиязы коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп хүндүлүг атты республикага бир дугаарында-ла чедип алган. Владимир Борисович чүгле бодунуң коллективиниң кижилериниң чедиишкиннерин бижип, мурнакчыларны чурукка тырттырып турарындан аңгыда, хоорайның өске бүдүрүлгелериндеи солун корреспонденциялары, информациялары бижип, эки чуруктарны тырттырып эккеп турар. «Кызыл тудуг» эргелелиниң инженер-экономизи **Мария Степановна ПОПОВА** экономика темазынга бижээн түүлү-биле номчукчуларны сонуургадып турар. Ылангыя ооң бот-орулга-чарылга дугайында түүлдери улуг сонуургалды болдурган. «Шынның» эң хоочун, идепкейлиг бижикчилериниң бирээзи — «Кызыл тудугның» мурнакчы тудугжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады **Семен Баянович САНДАН** чамдыкта ажыл шагы доостуру биле-ле, бажыңыныче-даа барбайын, бир дугаарында-ла редакцияга маннап келир. Бодунуң тудугжу эш-өөрүүнүң күш-ажылчы чедиишкиннерин, ооң бодун болгаш эш-өөрүн дүвүредип турар айтырыгларны бижээн чагааларны ажылчын сумказындан ужулгаш, суна кааптар. **Оюн Даржаевич КОРОДА** — Хову-Аксы школазының башкызы. Беш чылдың улуг тудуунуң кижилериниң ажыл, амыдыралының дугайында ооң бижээн корреспонденцияларын, медээлерин солунуңуң арыннарынга доктаамал парлап турарын номчукчулар эки билир болгай.

ЭКИ ЧАҢЧЫЛДЫ УЛАМЧЫЛААР

Большевик парлалганың үндезилекчизи, бистиң улуг баштыңчывыс Владимир Ильич Ленин ажылчын болгаш көдээ бижикчилер шимчээшкининче онза кичээнгейин салып чораан. Солун бодун долгандыр бижикчилер четкизин организастаан тудум-на, ол улам-на солун апаар болгаш ооң идей-кижизидилгелиг дээштин күштелир дээрзин ол айткан. Совет журналистер Ильичиниң ол чагыын үргүлүү бодап, ону амыдыралда боттандырып турар.

«Тываның аныяктары» солун үндезиллеттинип тургустунуп турар үеде, тыва үжүк-бижик чаа-ла сайзырап эгелеп турган. Ынчалза-даа бижикчилер-биле харылзааны бүгү-ле аргаларны ажыглап, быжыктырып эгелээн. Маңаа бир чижек. Үжүк-бижикке өөренип ап четтигипкен хөрээжен араттың бижээни болза: «Шаанда феодалдыг Тывага бүдүүлүк-дүмбей чордум. Ам мээң караамны үжүк-бижик ажыдып, чырыдып берди. Кайгамчык аас-кежиктиг болдум. Солунга бижик бижиири дег, ындыг эки чол турбас. Солунга чүведен бижип өөреницер...» Номчукчуларнын кичээнгейин солуннуң ажылынга киириштирери-биле аныяктар редакциязының эң-не баштай организастаан материалдарының бирээзи бо. Ильичиниң чагыын ёзугаар аныяктар солунунуң баштайгы ажылдакчыларының эгелеп каан эки чаңчылын уламчылавышаан бис.

«Тываның аныяктарының» номчукчулары ам чыл келген тудум-на көвүдеп кел чыдар. Бо чылын ооң тиражы он мүң чыгап турар (Үш чыл мурнунда солуннуң тиражы дөңгүп-ле алды мүң ажа дүжүп турган). Ол чүү көргүзүп турарыл дээрге, номчукчулар-биле солуннуң харылзаазы быжаан, ооң идей-кижизидилгелиг дээштин бедээн дээрзиниң херечизи-дир.

Солуннуң ажылын эки жидип, ооң бижикчилер-биле харылзаазын быжыглаар дээш, редакцияның ажылдакчылары организастыг ажылдарны кылып чорударын кол кичээнгейге алган. Эң ылаңгыя номчукчуларның мурнунга редакцияның кылып чорудуп турар ажылының отчёдун берип, оларның арга-сүмезин, санал-оналын алыры-биле организастап турар конференциялары чаңчыл болган. Каш чылдар мурнунда номчукчулар конференциязын район төптеринге эртирип турган. Ол бодунуң мурнунга салдынган сорулганы негелдезинге чедир күүсетпейн баар болган. Ынчангаш ам шуут-ла, колхозтар, совхозтар төптеринге болгаш бүдүрүлге черлеринге эртирер апарган бис. Конференцияга номчукчуларның саналын ёзугаар, эң идепкейлиг бижикчилерден тургустунган бижикчилер болүүн организастаар азы чаартыр чаңчыл чурумчуттунган.

Оон ыңай, редакцияның килдистериниң чанында элээн каш идепкейлиг бижикчилерден тургустунган штаттан дашкаар хөй-ниитиниң килдистери база ажылдап турар. Пропаганда болгаш өөреникчи аныяктар килдистериниң организастаанын чечен чогаал каттыжыышкыны эрткен чылын редакцияда тургустунган. Ол бүгү организастыг ажылдарның түңнелинде, солуннуң бижикчилериниң саны өскен. Ам редакция республиканың янзы-бүрү булуңнарында 400 ажыг бижикчилериг. Олардан 70 ажыг кижи үргүлүү бижип турар.

Сөөлгү үеде бижикчилериниң идепкейи болгаш бижип турар материалдарының идей-кижизидилгелиг шынары улам бедээн. Ооң чижээнге чүгле ийи мындыг фактыны айтып болур. Чадаанада Культура бажыңының ажылдакчызы Татьяна Сат «Кадай-кыстың танцылаарын але» деп маргылдаалыг, солун материалды бижээн. Аныяктарның хөй-ниити ажылынга киржилгезинин, бот идепкейиниң дугайын бижээш, эргиниң артыышкыннарын ында сойгалап көргүскен. Ол материал номчукчуларның болгаш бижикчилериниң сонуургалын чаалап алган. Элээн хөй кижи чагааны чугаалажып тура, редакцияже санал-оналын бижээн, а ооң тайлымы-биле клубтарга ол темага аныяктар кежээлери болуп эрткиллээн.

База бир мурнакчы бижикчилеривистиң бирээзи Тожуда Доржу Кысыгбай бичии чаштарның кижизидилгезинин темазынга «Кижизидилгениң дээштин дээш...» деп чугула материалды бижээн. Ол чагаа база дыка хөй ажыктыг чугаа-соотту көдүрген... Бо дээрге, чүгле ийи чижек-тир. Ындыг чижектер хөй.

Бистиң идепкейлиг бижикчилеривис район санында, колхоз, совхоз болгаш бүдүрүлге бүрүзүнде. Шүлүкчү Ю. Кюнзегешти, инженер С. Кызыл-оолду, студент А. Чамырны, өрт шеринде В. Мельниковту, Өвүрде инженер М. Таповту, Тожуда башкы Д. Кысыгбайны, Каа-Хемде комсомол райкомунуң секретары К. Маспык-оолду, Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң комсомол организациязының секретары М. Биче-оолду, комсомол райкомунуң секретары Ш. Сереэдарны, тракторист С. Намчаны, Чадаанада «Искра» колхозта комсомол организациязының секретары С. Таспайны, культура ажылдакчызы Т. Сатты, башкы Ч .Чапты, «Чыраа-Бажы» совхозта К. Экер-оолду, Барыында комсомол ажылдакчызы С. Ооржакты, Мөнгүн-Тайгада С. Молдурганы болгаш оон-даа өске хөй-хөй бижикчилерни адап болур.

Парлалганың байырлал хүнүнде аныяктар солунунуң идепкейлиг бижикчилеринге — бистиң идеелдиг дузалакчыларывыска бижикчи мергежилин улам байдыын, идей-кижизидилгелиг солун айтырыгларны көдүрерин күзээр бис! Редакцияның ажылдакчылары бижикчилериниң хүрээленген улам өссүн дээш, бар-ла аргаларны ажыглаар болгаш бо айтырыг талазы-биле четпестерни чайлаткаш, Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур алдарлыг байырлалын көскү чедиишкиннер-биле уткуур.

В. ШАРАВИИ,
«Тыванын аныяктары» солуннуң редактору.

Чагыдыкчыларны манатпас дээш...

Кызылдың харылзаа конторазының № 1 салбырының почтачылары юбилейлиг чылда бедик көргүзүглер дээш ажылдавышаан, парлалганың байырлал хүнүнге база багай эвес түңнелдерлиг келген. Шупту 12 почтачының иштинден А. Могильная, В. Чооду, И. Байбородина (мурнуку одуругда) олар коллективте хөй стаж-тыг, дуржулгалыг эштерге санадып турар. Олар харыылап турары участоктарынга почтаны чогуур үеде чедирип, озалдаашынын болдурбайн турар. Почтачылар тус-тус участоктарынче үнер деп турда, оларны тырттырган.

В. МОЛЬБИНИҢ фотозу.

Номчукчуларның чагаалары

Кызыл хоорай Совединиң Шынаа көдээ Соведи болгаш «Тере-Хөл» колхозунуң баштаар чери школа, уруглар, медицина культура албан черлерин база организацияларны келир кышка белеткээр талазы-биле организастыг хемчегларни ажылдап кылган. Ону ам коллективтер, колхозчулар күүседип турар. Тудугга, септелгеге хереглээр материалдарның болгаш оттулар үүлдүү белеткели шыптарай берген.

Кунгуртуг суурда албан черлеринге келир кыжын 5000 кубометр оттулар ыяш херек, ам 4100 кубометр белеткеттинген. Колхозтуң бодунга, көдээ Советке, уруглар садынга болгаш өске-даа организацияларга хереглээр оттулар ыяш бүрүн белеткеттинген. Школа биле эмнелге пунктузунга ам-даа 800 кубометр ыяш херек, май 15-ке чедир белеткээрин колхозчулар хүлээнген.

Совет эрге-чагырганың 50 чыл болур оюнга белек кылдыр суурда албан черлериниң белеткелин байырлал бетинде доозар дээш кунгуртугжулар социалистиг чарышты калбарткан.

С. СЕДИП.

* * *

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң төвү — Кызыл-Чыраа суурнуң чурттакчылары юбилейлиг чылдың чазында ногаанчыдыга талазы-биле улуг ажылды кылган. Бо чазын суурда 4860 янзы-бүрү үнүш тарыттынган. Чаңгыс Ленин аттыг кудумчуда безин 735 ыяш олурткан. Эрик кудумчузунда олурткан ыяштың саны ам 3500 ашкан.

Суур чаагайжыдылгазының талазы-биле Кызыл-Чырааның чурттакчылары социалистиг чарышка киришкен, бажың бүрүзүнүң чанынга 20-ден эвээш эвес үнүштерни өстүрер сорулганы салып алган. Ам бажың чанында олурткан үнүштериң саны 30—40 чеде берген.

О. АРАКЧАА.

* * *

Биш-Хем районнуң «Хадың» колхозунуң механизаторлары болгаш тараажылары часкы хову ажылынче апрельдиң сөөлгү хүннеринде киргеш, 4700 гектар черни ажылдап кылган, ам үрезин чажарынга белеткемип, черниң эки чылырын манап турар.

Трактор-хову бригадаларының аразында социалистиг чарыш калбарган, шык базырышкынынга № 2 бригада тиилекчи болгаш кызыл тукчугаш-биле кады акша шаңналын алган. Часкы хову ажылының түңнелинде тиилекчи бригадаларга тыпсыр ийи шаңналды колхоз баштаар чери бадылаан. Бирги шаңнал 500 рубль, ийигизи — 200 рубль.

С. ДАНГАА.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунуң төп трактор-хову бригадазының механизаторлары, тараажылары баштайгы чажылдаңы сугаттыг черде чоруткан. Сугарган 570 гектар черде кызыл-тас чаштынган.

Бригаданың сугарыкчылары 33 кижи он кезек черде сугарылганы чорудуп турар. Ам 800 гектар черни үрезин чажарынга белеткеп сугарган.

М. ДЫЛАП.

„ЭРТЕМНЕРНИ НОМДАН ТЫВАР“

Улуг Ленин, Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бистиң чуртувуска Совет эрге-чагырганың тургустуганының баштайгы хүннеринден эгелээш, бүгү чоннуң бижик-биликтиг болур чоруун бедиринче доктаамал кичээнгейни салып келген.

Революция мурнунда тыва улус бодунуң үжүк-бижии чок чораан болгай. А бир тээ бижик чок болганда, чоннуң культуразын көдүрери, ооң мээ-медерелин бедидери боллунмас. Ону барымдаалааш, ТАРН-ның ТК-зы, ТАР-ның чазаа Совет Эвилелиниң эртемденнериниң дузазы-биле тыва бижикти чогаадып тургускан. Ол болза 1930 чыл.

«Эртинени черден казар, эртемнерни номдан алыр» деп, тыва улустуң база бир мерген үлегер чугаазы бар. Шынап-ла ном чок болза, эртем-билиг чедип алыры берге. Бир тээ үжүк-бижик бар апарганда, ону тарадыр, чонга чедирер херек. Ол сорулга-биле Тыва күрүнеңиң ном чогаадыр черин тургускан. Ол база-ла 1930 чыл.

Ол чылын алды парлаар ама хемчээлдиг. 9200 тиражтыг үш-ле ном үнген. Тыва дылга баштайгы «Үжүглелди» Москвага парлаан. Ооң соонда номнарның саны-даа, хемчээли-даа, тиражы-даа чыл санында көвүдеп келген. Чижээ, чаңгыс 1966 чылда 110 санныг янзы-бүрү номнар үнген. Оларның хемчээли 550 парлаар ама болган, а тиражы — 360 мүн четкен.

Ном үндүрер черниң туруп келгениниң бүгү чылдарында 2644 номнар — 8174 мүн тиражтыг кылдыр үнген.

Марксизм-ленинизмнин классиктериниң — Маркстың, Энгельстиң болгаш Лениниң өлүм чок чогаалдарын, делегей литературазының атсураглыг тергиннериниң — Пушкинниң болгаш Джек Лондоннуң, Горькийниң болгаш Лу Синьниң, Маяковскийниң болгаш Войничиниң, Назым Хикметтиң болгаш Тагорнуң, а ол ышкаш амгы совет болгаш даштыкы чогаалчыларның эң дээре чогаалдарын тывалар ам бодунуң төрээн дылының кырында номчуп турарлар.

Сөөлгү үеде Совет Эвилелиниң акы-дуңма улустарының чогаалчыларының номнарын очулдуруп, парлап үндүрер ажыл бисте калбарган. Кыргыс, казах, якут, бурят, украин, белорус, литов, татар, алтай авторларның чогаалдарының тыва дылга үнгенин номчукчулар билир. Эки шынарлыг номнар чогаадып турар он-он кижилер тус черниң кадрларындан белеткеттинген. Олар болза өөредилге номунуң авторлары М. Биче-оол, А. Белек-Байыр, И. Эргил-оол, Р. Бегзи, Е. Коптева, Х. Алдын-оол, Ш. Сат болгаш ооң-даа өскелер-дир. Ынчаарга Тывага ажылдап, чурттап турар тыва-даа, орус-даа чогаалчылар ном үндүрер черниң, ооң активиниң деткимчезин ап келген болгаш ап-даа турар. Ооң-биле кады бистиң чогаалчыларывыстың сөөлгү үеде дыка идепкейжип турарын өөрүшкү-биле демдеглээр апаар. 1966 чылда тус черниң 15 чогаалчыларының номнары үнгүлээн. Бо чылын 22 чогаалчы тускай номнарын үндүрер, а келир чылын оларның саны ооң-даа көвүдээр.

Үнүп турар ном-дептерлериниң даштыкы болгаш иштики кааслалгазы, оларның полиграфтыг күүселдези чыл эрткен тудум улам-на экижип бар чыдарын айытпас арга чок. Ол болза бистиң чурукчуларывыстың, полиграфистеривистиң база бистин албан черинде ажылдап турар кижилериниң, ылангыя ол-ла ажылында 27 чыл улаштыр ажылдап турар улуг корректор О. Чечеккей, бистиң хоочун ажылдакчыларывыстың санынга хамаарыр техниктиг редактор Б. Кузнецова, бүдүрүлге килдизиниң эргелекчизи А. Сермэвкин, улуг редактор Ю. Кюнзегеш, өөредилге номнарының редактору О. Монгуш болгаш өске-даа кызымак кижилериниң кылган ажылының түңнели болур-лур.

Бо 1967 чыл болза юбилейлиг, онза чыл. Ном үндүрер черниң ажылдакчылары, бүгү совет кижилер ышкаш, улуг байырлалга төлептиг ужуражыр дээш ажылдап турар. Чылдың бүгү планын юбилейлиг кылдыр чарлаан. Ол чүл дээрге, үнер ном бүрүзүн эки шынарлыг кылдыр үндүрер дээни ол. Өөредилге номнарын айытканн хуусаазының бетинде бир ай бурунгаар, азы июнь айның 1-де доозаа үндүрер, бүгү планны декабрь 5-те доозар, ол ышкаш келир чылдың планының 30-ден эвээш эвес хуузун бо чылын белеткээш, типографияга дужаар деп хүлээлгени боттарывыска алган бис. Ол сорулганың ыяавы-да күүсеттинеринге чигзиниг турбас.

«Эртемнерни номдан тывар». Тыва улустуң бо үлегер чугаазы канчаар-даа аажок шын. Ынчангаш номчукчу кижи бүрүзү номчааны ном бүрүзүнден өөредиглиг үүлдү, эртем-билигни ап турузун дээш, хөй санныг, эки шынарлыг, бедик идеялыг номнарны үндүрери бистиң хүлээлгевис.

С. СҮРҮҢ-ООЛ,
Тыванын ном үндүрер черинин директору.

1967 ч. Май 5.
ШЫН
3-КУ АРЫН

ТАЙБЫҢ ТАЛАЛАКЧЫЛАРЫНЫҢ ЛАУРЕАТТАРЫ

Академик Д. СКОБЕЛЬЦЫН,

«Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналдар Комитединиң даргазы

Чартык үс чыл бурунгаар Россияның улузу кижи төрелгетенге социализмче орукту ажыткан бодунуң типилгелин тайбың дугайында Декрет-биле чарлап үндүрген, аңаа Владимир Ильич Ленин ат салган турган. Ол үеден эгелээш-ле бистиң диптиң миллион-миллион кижилериниң медерелинге социализм тайбыңның демдээ болу берген.

Бис чиик эвес үеде чурттап турар бис. Империализм, реакция бо хүннерге чедир-ле Октябрьның эгелээни социал болуушкунар типилеттирбес деп бодал-биле эртешпейн турар. Эрткен үүлдү эгидип ап шыдавас-даа бол, оода чадаарда төөгүниң чорудулгазын канчап-даа турган саададыр деп, оларның бүгү политиказы, бүгү ажыл-чорудулгазы ынаар угланган. Канчап-даа турган — ол дээрге дайылдажып-даа турган, хемчээли дайын дугайында эң-не коргунчуг бодалдардан ажып турар, дыңналып көрбээн хоозуралды делегейге таварыштырып болур ядролуг дайынны-даа өскүдүп турган дээни олдур. Вьетнамның хоорайларын болган суурларын калчааралдыг кадыг-дошкуну-биле бомбалап турар америк генералдарны угаазылалдыг, кижи сеткилдиг болуруңче, мораль талазынче кыйгырары черле хей болур ийик. Маңаа үүгле демиселл, агрессияның болган дайынның политиказынга удур үүткүлдүг, кызымак демиселл кижи төрелгетенге оожургалды болган тайбыңны берип болур.

Бо хүннерде дайынче орукту дуглап турар күүлүг болган идегелдиг күш болза социализмге «тайбың дугайында айтырыг кол айтырыг» деп демдеглен чораан улуг Ленинниң чагыын ыдыктыы-биле эдерип турар Совет Эвилелиниң болган оон социалистиг эвилелчилериниң чайгылыш чок, тайбынга ынакшылдыг политиказы болур. Тайбың талалакчыларының үзүктел чокка өзүп, быжыгып турар армиязы — ажылчыннар, тараачыннар, интеллигентилер, ямзы-бүрү үзел-бодалдыг, шажын-чүдүлгелиг, национал дыг хөй-ниитти ажылдакчылары тайбың дээш демиселге кайгамчык улуг салыышкынын киирип турар, оларны болза дайынны, реакцияны, дарлалды көөр хөөнү чок чорук каттыштырып турар.

Ол армияның хүрээлениче национал шимчээшкиннер болган организациялар күүлүг агым болуп киирип, оон хүрээлениче чөптүг, гуманныг чоруктуң болган демократияның улуг идеалдары үнелиг болуп турар бүгү кижилер каттыжып турар-дыр.

Тайбың талалакчыларының шимчээшкини кеш-сөөк ылгаар чорукка удур улустарның национал-хосталгалыг демисели-биле, капиталистиг чурттарның ажылчы чоннарының кижини кижи дарлаар бужар бак системаны узуткаар дээш күжениишкиннери-биле тудуш.

Тайбың талалакчыларының шимчээшкини бистиң хүннеривисте болуушкуннарның чорудулгазынга улам улуг салдарны чедирип турар хөй-ниитиниң алдарлыг күжү болу берген. Ол дугайын, чижээлээрге, хөй-хөй капиталистиг чурттарны силгип турар күүлүг чыскаалдар, «тайбыңның марштары», политиктиг ажыл соксадыышкыннары херечилеп турар. АКШ-та сөөлгү болуушкуннар база ол дугайын херечилеп турар, ында ак сеткилдиг үүе-үүе муң америкчылар Вьетнамда араатанзыг дайынга удур үннерин көдүрүп турарлар.

Тайбың талалакчыларының шимчээшкининиң кол сорулгазы — делегейниң чаа дайынын болдурбазы — харын ынчангаш ол болза социалистиг дем каттыштырылга чурттарының ленинчи даштыкы политиказының кол угланыышкынынбиле холбажын турар.

Мынчангаш бо чылын «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаңналы-биле тайбыңның алды шылгарааңгай талалакчылары шаңнаткан. Олар кымнарыл?

Хүрээ ламазы МАРТИН НИМЕЛЛЕР — теолог, даштыкы чамдык университеттериниң хүндүлүг доктору — чүгле бодунуң чурту Барыын Германияда сураглыг эвес. Ол болза Гессениниң болган Нассаунуң евангели хүрээзиниң баштыңы, хүрээлериниң бүгү-делегей төвүлелиниң күүскомунуң кежигүнү.

Ямзы-бүрү күүлээшкиннерге, дарлалга удур ол могаг чок демиселчи, гуманист болза 1892 чылда Вестифалияга төрүттүнген. Гитлеризмниң чылдарында Нимеллер болза шажынның фашистиг ёзу-чурумга чагыртырыгга удурланыкчыларның организациязын тургускан. Ол дээш ону 1937 чылда фашистер тудуп хоругдаан, оортан ол чүгле 1945 чылда үнген.

Хосталган соонда Мартин Нимеллер демиселди улам кызымаа-биле уламчылаан. ГФР-ниң агрессчи НАТО-га киреринге удур, бундесвериң атомнуг чепсек-биле чепсегээрингe удур ол идешкейлиг демисежи берген. ГФР биле ГДР-ниң аразынга холбааны тургузуп, хөгжүдериниң эргежок чугулазын ол демдеглеп, ямзы-бүрү политиктиг болган социал системалардыг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарын камгалап, «соок дайынын» бүгү хевирлерин узуткаарын кыйгырып турган. Оон бодалы-биле алырга, Германия нейтралдыг болуп, чөөн болган барын үүктериниң аразынга холбаа чурту болур ужурлуг.

Чоокта чаа Мартин Нимеллер болза «Вьетнамга дузаалалдың төделиишкини» дээр барыын-герман төлээлериниң составы-биле Вьетнамга чораан. Чуртунга чаныып келгеш ол мынчаар бижээн: «Вьетнамның чону чүге он-он чылы-биле дайынның байдалынга чурттаар ужурлуг чүвел? Дайынны ол күзеваан, өскелер ону кывыскан. Дайын болза тайбыңны чедип алырынга кажандаа чепсек болуп көрбээн болгаш болбас-даа».

Мурнуу-Африка республикадан адвокат АБРАХАМ ФИШЕР амыдыралдың нарын оруун эрткен. Ол 1907 чылда буржуаз өг-бүлеге төрүттүнген, оон кырган-ачазы күрүненің премьер-министри, а адазы — дээди судья чораан. Ынчалза-даа оон үүе-үүе, муң-муң кара кештиг өөрү кандыг-даа эргелери чок турда, оон боду адазы дег тамчык чурттаар хөөнү чок болган. Ынчангаш 1942 чылда ол болза Мурнуу Африканың Коммунистиг партиязының кежигүнүнге киргеш, оон удуртукчуларының бирээзи апарган.

Дайын сөөлүнде Фишер демократтарны болгаш тайбың камгалалының мурнуу-африка национал төвүлелин организаастап, оон баштайгы президентизи болган. 1952 чылда Венага улуетарның тайбың камгалалының бүгү-делегей конгрезиниң ажылынга ол киржип чораан.

Мурнуу-Африка республиканың чазаа оон политиктиг ажыл чорударын хоругдаан, ынчангаш адвокат болза политика талазы-биле хоругдаттырганнарга болчукчулап демиселжи берген. 1961 чылда ол болза «Күрүне саттыпкычылары» деп буруудаттырган 156 демократтарның судунга болчукчу болуп киргеш, оларны агартырын чедип алган. Ийи чыл болганда, «күрүнеге удур ажыл-чорудулгалыг» деп буруудаттырган, Африк национал конгресстиң удуртукчузу Нельсон Мандельди болгаш өскелерни-даа өлүмден тынып ол алган.

Ол судтун соонда Фишерни дораан тудуп хоругдааш, коммунистиг партия кежигүнү сен деп буруудаткан. Даштыкыже чоруй баар аргалыг турган-ла, демиселди уламчылаар дээш, бүүрелдиг ол революсчу Мурнуу-Африка республикага артын калган. 1965 чылдың ужуида чажыт полиция Фишерни база катап тудуп бажыңнаан.

Фишерни судтан турда, мурнакчы бүгү хөй-ниитти ынаар көрүнген турган. Бодун чоргаарал-биле коммунист мен деп адап, дөрт шак иштинде оон чугаалаан чугаазы реакцияның бужар ёзу-чурумунга буруудадыышкын болуп дыңналган. 1966 чылдың май 9-та ону бүгү назынында хоругдалга чыдар кылдыр шииткен. Африканың мидыг шылгарааңгай ажылдакчызынга делегейниң Ленинчи шаңналын тывыскан чорук реакцияга удур демиселге оон күжүн немээр, неоколониализмге удур, Африканың хосталгазы дээш бүгү демиселчилерни сорук киирер.

Эрткен чылдың төнчүзүнде Мексиканың президентизи шылгарааңгай мексикан чурукчу, чеден харлыг ДАВИД АЛЬФАРО СИКЕЙРОСКА национал шаңнал тывыскан. Моғаг чок хөй-ниитти ажылдакчызы ол болза хөй улуг болуушкуннарның киржикчизи чораан. 1910—1917 чылдарда Мексиканың революциязының чылдарында революсчу шеригниң хүрээлеенинге тулчуп чораан; 30 чылдарда — Испанияның фронтуларынга фашизмге удур демиесешкен. Мексиканың профэвилелдеринге удуртукчу дужаалдарга ол база тургулаан. Ол — Мексиканың революсчу чурукчуларының, скульпторларының болгаш графиктериниң эвилелиниң организакчыларының бирээзи. Ону каш удаа тудуп бажыңнап турган, каш удаа даштыкыже чоруп турган.

Мексикага тайбың талалакчыларының организастыг шимчээшкинин тургускан үеден эгелээш, Сикейрос оон национал төвүлелиниң кежигүнү. Стокгольм Кыйгырыын деткиринге муң-муң кижиниң адын ол боду салдырып чыгган. Америк империализминиң Вьетнамда агрессиязын ол шиитпирлиг буруу шаап, латин-америк күрүнелериниң херектеринге АКШ-тың холгаарлаашкынынга удур демиесежип турар.

Ол шыларааңгай чурукчунуң чогаал ажылы — ол дээрге бодунуң эргези дээш, оран делегейге тайбың дээш демиесежип турар кижини йөрээридир. Ам оон чуруп турары 5 муң дөрбелчин метр — «Кижи төрелгетениниң хөгжүлдээн» деп чуруу харын аңаа холбашкан.

Чехословак эртемнер академиязының президиум кежигүнү, национал хуралдың кежигүнү академик ИВАН МАЛЕК эртем талазы-биле 100 ажыг ажылды бижээн. Оон бүгү амыдыралы — эртемге бодун бердинген бараан болуушкун. Эртем талазы-биле үнелиг шинчилелдери дээш аңаа ийи катап күрүне шаңналының лауреады атты тывыскан, оон шаңналдары хөй. 1950 чылда биология институдун организастаарын аңаа дааскан, ам ол оон директору.

Делегейге алдарлыг ол эртемден тайбыңның талалакчызы, хөй-ниитичи ажылдакчы болуп база ажыраан. Гитлеризмниң чылдарында удурланыышкын шимчээшкининиң киржикчизи, оон боду пагуош шимчээшкининиң хүрээлеенинде чаа дайынның кыжаныынга удур идешкейлиг демиесежип турар. Делегейниң мурнакчы, депшилгелиг эртемденнери-биле кады делегейниң термоядролуг дайынының кыжаныынга удур, тайбың, хосталга болгаш оран делегейге аас кежин дээш демиесежип турар, эртемниң ол шылгарааңгай ажылдакчызынга делегейниң Ленинчи шаңналын база тывыскан.

Улуг америк чурукчу болгаш хөй-ниитти ажылдакчызы РОУЭЛЛ КЕНТИНИҢ уран үүлү ёзулуг гуманнисчи, чонче көрүнген, бо үениң бодалынга сиңиккен, ажыл-ишчи болгаш демиселчи кижиниң чылыы-биле, хүндүлел-биле көрүп турар. Чурукка теманы ол амыдыралдан алыр. Бодунуң чуртун, даштыкы чурттарны ол хөй кезээн, Совет Эвилелинге каш удаа чораан. Совет улустун шынчы өөнүү, Америк-Совет найыралдың национал төвүлелиниң даргазы Кент Советтер чуртунга белек кылдыр чартык үүе чыл ажыг чогаадылга ажылының ажылдарын берген.

Американың бөдүүн кижилериниң чиик эвес салым-чолун танышканы, хамааты болгаш социал эрге дээш демиселе-биле таныжыышкын чурукчуну тайбыңның талалакчыларынче хандыдыңкан. Кент — тайбыңның Бүгү-делегей төвүлелиниң хоочун кежигүннериниң бирээзи, алдарлыг Стокгольм кыйгырыын бижээннериниң бирээзи, демократтыг хосталгаларның, тайбың кожа-хелбээ догуناашкын принципиниң изит, туруштуг камгалакчызы. АКШ-тың Вьетнамда араатанзыг дайынынга удур Кентиниң чугаалары бүгү делегейге билдингир.

ГЕРБЕРТ ВАРНКЕ — Каттышкан хостуг немец профэвилелдериниң төп баштаар чериниң даргазы, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң коску ажылдакчызы. Капиталистиг системаның дарлалын чажындан ол көрген. 18 харлыынган профэвилел шимчээшкининге киришкен. 1932 чылда ону рейхстагка соңгаан. Гитлер эрге-чагырганга киргеш соонда ол чаштынар болгаш даштыкы чурттарже үнер ужурга таварышкан.

Төрээн чуртунга 1945 чылдың ужунда чаныып келгеш, профэвилелдерин катап тургузарынга идепкейлиг киржип, удавайн оон удуртукчузу болу берген. ГДР-ниң профтөвүн удуртуп турган, социалистиг тургузуушкунуң сорулгаларын шиитпирлээринге профэвилелдериниң киржилгезинче улуг кичээнгейин ол салып турар. Дайын сөөлүндеги бүгү чылдарның дургузуунда ол болза ГФР-ге неонацизминиң өскүүрүнге, дайынны бодап турарларга удур чайгылыш чокка, шиитпирлиг демиесежип келген. Ол — Барыын Германияның чепсегээрингe удур ажылчын конференцияларының база Балтикага тайбың болгаш найырал дээш прибалтика чурттарының конференцияларының организакчыларының болгаш эгелекчилериниң бирээзи.

Ленинчи шаңналдарның чаа лауреаттары — ямзы-бүрү нацияларның, профессияларның, харназынның кижилери, ынчалза-даа олар кижи төрелгетениң дең эргези болгаш аксының кежин дээш инити демиселге хол-холундан тутунчуп алган кижи турарлар. Күш-ажылдың миллион-миллион кижилериниң аразында оларның сураглыы болгаш алдарлыы — тайбың талалакчыларының шимчээшкининиң күүлүг херлиишкининиң чайыыпалчак херечизи болур.

ЧАМДЫК БОДАЛДАР

(Өөреникчилериң частырыгларынга хамаарыштыр)

Тыва дыл Совет Эвилелиниң хөй национал улустарының дылдарының бирээзи болуп турар болгаш ленинчи национал политиканың ачызында сайзырап олурар аныяк литературалыг дыл болур. Оон сайзырап турарының барымдаазы үүл дизе, словарь составының элбекшээнинде, тыва дыл эртемденнериниң өзүлдези биле оон чаңгыс аай шын бижиринин дүрүмчүдүлгезин тодартайлаанында, тыва чогаалчыларының чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының утка-шынарының болгаш дылының экижип турарында.

Тыва дылды өөренири — тыва өөреникчилериниң өске эртемнерни билип алырынга улуг дузалыг. Ылаңгыя орус дылды өөренирингe деткимчелиг. Шынап-ла бодунуң төрээн дылының домак тургузуун, оон сөс составын болгаш шын бижиирин билбес болза, өске дылды шын чугаалап, шын бижип өөренири берге-дир. Ынчангаш 9, 10 класстарга тыва дылга 1—2 шакты немей киирзе чогумчалыг деп бодаар мен. Чүге дээрге 10-гу классты дооскан соонда кайнаар өөренири, кым болуру шиитпирлеттинер болгай.

Школалар тыва дыл башкыларыбиле колдуунда хандыртынган болгаш башкылаашкынның аргадуржулгазы эвээн экижизе-даа, хейхей өөреникчилер ам-даа шын бижиринге эвээн частырыгларны кылып турар. Өөреникчилериниң тыва дылда кол-кол частырыгларын, ону эдип ап болуруунуң дугайында бодумнуң чамдык бодалдарымны чугаалаксадым.

Сөстүң ортузунга дакпырлап киирер ажык эвес үннериниң үүктериннге эвээн частырыгларны кылып турар: нн, кк, тт, пп, сс, мм. Бо частырыгларның үнүп турар чылдагаавы болза, үш, дөрт класстарга программа ёзугаар өөренип эртер материалдарны кыры-биле каксы, эрелгейлеп эрте бергениниден хамааржыр. Ындыг частырыгларны эдерде үүнү кылырыл? Берге материалдарның шагын көвүдеткеш, чиик болгаш өөреникчилерге билдингир материалдарның шагын инити шакка дүүштүр кызырып алыр. Ол башкының бодундан хамааржыр.

Дапкырлап бижиир ажык эвес үүктерни 5-ки класска өөредип эгелээриниң мурнуунда, кым кайы үүкте чазып турарын билип алыр төлээде, диктант бижидер. Ол диктантыга эвээн хөй дапкырлап кирген үүктерлиг сөстер кирген турар үзурлуг. Ук диктантыны хынап, частырыгларының анализин кылгаш, классификациялаан сөөлүнде, өөреникчилериниң билин тус бүрүзүнде билдине бээр. Оон соонда ук материалды өөредип турган, кымга чүү билиндиреринче, кымга кайы үүктерни шын бижииринче кичээнгей салып, сагындырыгларны болгаш мергежилгелерни ангы-ангылап чорудар.

Сөстүң эгезинге т-д, п-б деп эжеш үүктерни чазып турарының чылдагааны болза 1-ги, 2-ги класстарга ол үүктерни тодаргай хандыр билип албаанындан ол үүктерни шын адаарынга чаңчыктырбаанындан, эжеш үүктериниң ылгалын чедир билбээнинден болуп турар. 5-ки класска ол-ла материалды үзе шиитпирлевес болза, 8 чыл школаазын дооскуже частырыглар үргүлчүлеп болур.

5-ки класстың өөреникчилерингe бо материалды билиндиреринiң мурнуунда эге класстарга алган билиин хынаары-биле т-д, п-б деп үүктер-биле эгелээн сөстерни тус-тузунда билир шаа-биле чыып бижидер. Бир болза ол үүктер-биле эгелээн сөстерни холуй, аралаштыр бижип алгаш, словарь диктантызында бижидип болур. Бо материалдарны билиндиреррде кандыг-кандыг ажылдар чорудуп болурул (Өөредилге номунда мергежилгелерден аңгыда)?

Бижимел-биле азы аас-биле маргылдаа хевирлиг эвээн каш минутада п, т-биле эгелээн сөстерни кым хейну тыварын шенеп көөр. Темазын бергеш, чыып бижиир кылдыр берип болур. Ол бижиирде тема аайы-биле т-д, п-б деп үүктер-биле эгелээн чүвелер аттарын холуштур бижип болур.

Эге класстарга узадыр адаар ажык үннерге ийи ажык үннериң үүктерин бижиирингe чазып турар. Ол частырыгның үүнү келир үзүру чүл дээрге, 1—2 класстарга башкыларның ол темаже кичээнгей салбайн бараныядан болу бээр. Ол частырыгларны болдурбас төлээде, узадыр болгаш кыскаладыр адаттынар ажык үннерни ылгап, аңылап шын адаарынга чаңчыктырар: а-аа, ы-ыы, о-оо дээш өске-даа.

Көргүзүг материалдарын ажыглаар: чугаа сайзырадырынга таблица кылып алгаш, ында чураан моортай, сааскан, сымын, ылыр дээн ышкаш узадыр адаттыынар ажык үүктерлиг сөстерни бир аңгы чуруктан көргүзүп, адаткаш бижидер.

Чүвелериниң ол боттарын көргүзүп турган, адаткаш бижидер: дүлгүүр, салаа, чагаа хавы, омааш, серээ дээш өске-даа. Өн-түзүнү көргүзүп турар (демдек аттарын) сөстерни узун, кыска адаар аайы-биле чыскаап бижидип болур: ногаан, шаарап, серин, өөрүшкү, кара, узун, силиг оон-даа өске.

Ниитизи-биле мээң бодап турарым үстүнде көргенивис үш ямзы кол частырыглардан өске частырыглар база бар болгай. Бо бүгү частырыгларны эдип алыр сорулга-биле чечен чогаалдар, аас чогаалдарын болгаш орфографтыг словарьны ажыглаары чугула болгаш ону ажыглап билир кылдыр өөреникчилерни чаңчыктырар херек.

Үстүнде частырыгларны болдурбас ажылдар ажылдарны чорудуп, өөреникчилерни чаңчыктырган сөөлүнде ук материалдарга хамаарыштыр тус-тузунда словарь диктантыларын, өөредиглиг, сагындырыглыг (көрүп бижиир, дыңнап бижиир, сактып бижиир) диктантыларны чоруткаш, хыналда ажыл чорудар. Хыналда ажылдың түүнелин, анализин ук материалды өөренирiнiн мурнуунда бижээн ажылы-биле деңнеп турган, чогуур түүнелди үндүрүп, классификация кыдыраажыга киир бижиир. Ол болза өөреникчилериниң бижимел ажылга билиин тодаргайлааны болур.

М. ДАКПАЙ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

Наталья Ивановна Жукова Каа-Хем районнуң Бай-Сөөт эге школазында башкылап турар. Өөреникчилерге бижыг билигни бээр дээш ажылдап турар ол башны өөредилге-кижизидилгелиг ажылга эки чедиишкиннерни чедип алган. Наталья Ивановна хөй-ниитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: Н. И. ЖУКОВА кичээл үзүнде.

А. ЮРТАЕВТИҢ фотозу.

СОЛУН КЕЖЭЭЛЕР

Мария Ивановна Холодкова бистиң техникумнуң библиотеказын эргелекчилеп ажылдаа-ла бир чыл чедип турар. Бо кыска үениң дургузунда ол сургуулдар ортузунга улуг ажылдарны кылган. Оон организастап эрттиргеи тематиктиг кежээлери кезээде-ле солун, утка-шынарлыг. Чүгле бо чылын безин «Сээн адың — комсомолчу» «Адаларның тугу сээн кырында кииский тур», «Ильич-биле ужуражылгалар», «Сээн үең» деп тематиктиг кежээлерни болгаш өске-даа темаларга номнар делгелгелерин, номчулга конференцияларын эрттиргилээн. Бо-ла бүгү хемчеглерни кылып чорударда баш удур комсомол комитеди-биле дугуржуп ап, башкыларның болгаш республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының ажылдакчыларының арга-сумезин ап турарындан идей-политиктиг болгаш кижизидикчи деннели белик эртип турар.

Чоокта чаа В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге турааскаткан кежээни канчаар эрттиргенин бижип көрейн.

Мерген угаанныг улуг баштыңчыны ажыл, амыдыралы бистиң кижи бүрүвүске үлегер-чижек болурунуң дугайында сөстер-биле кежээни эгелээн. Оон соонда «Улуг болгаш бөдүүн кижи» деп аас журналы болган. Ленин дугайында шулуктү сургуул Филиппова номчаан. Аас журналының дараазында арнынга 1918 чылда Михельсон заводунуң ажылчыннарынга Ленинниң чугаалаан дириг чугаазын дамчыткан. Ынак баштыңчының магнитофонда бижиттинген үүнүн ханы кичээнгей, сонуургал-биле дыңнаан. Оён соонда республиканың Пушкин аттыг библиотеказының ажылдакчызы Н. Кызыл-оол кежээниң киржикчилериннге Ленин дугайында номнарга допчу тайылбырны билдингир болгаш ханы уткалыг кылдыр тайылбырлап берген. Ылангыя Ильич дугайында М. И. Ульяновااның, шулукчу Жаровүүн база Ленинниң секретары турган Поповтуң болгаш өскелериндe сактыышкыннарын бижээн номнарның тайылбырын солун кылган. Дараазында арынга сургуул Целищева Р. Рождественскийниң «Хүннүн, Төрээн чурттуң ады-биле даңгыраглап тур бис» деп чогаалындан үзүндүнү номчаан. Ол даңгыракта бадылыг сөстер өткүт чидиг чаңгыланып, залда олурганнарның сеткилсагыжын хайныктырыпкан.

Аас журналының сөөлгү кезээнге техникумда шин болгумнуң киржикчилери И. Эвальдтың «Коргуш чок чүрек» деп шиизин көргүскен. Хамааты дайынның үеинде совет кижилериниң эрес-маадырлыг чоруктарының дугайын ол шиизе көргүзүп турар.

«Ленин ышкаш чурттап, тургузуп тур бис» деп монтаж, «Ленинниң овур-хевири чечен чогаалда болгаш уран үүлде» деп викторина база Ленинниң амыдыралының дугайында делгелге солун, уран тывынгыр кылдынган.

Библиотека эргелекчизи Мария Холодкованың эгелээшкин удуртулгазы-биле эрттирип турар мындыг тематиктиг кежээлер сургуулдар ортузунга полит-кижизидилгелиг ажылдар чорударынга улуг рольдуг болуп турар.

Ю. ЗАХВАТКИН.

Кызылда политехниктиг техникумнуң башкызы.

Болгар музыканың Арменияда байырлалы

Армения филармониязының концерт залынга болгар музыканың байырлыг хүннери каш хүн уламчылаан, доозулганының дугайын СЭТА-ның корреспондентизи Ереванда дыңнаткан.

Болгарияның Улус Республиказының композиторлар эвилелиниң чиңгине секретары Тодор Поповка удурткан болгар оңнуктер беш хонуктун дургузунда Армениянның эвээн каш хоорайларынга барып каапкан. Ленинаканга, Кироваканга болгаш Дилижанга болгар композиторларның чогаалдарын күүсеткен концерттер болгулаан. Республиканың сураглыг артистери болгар композиторларның ырларын ол концерттерге күүсеткеш, улуг сонуургалды болдурган.

Болгар болгаш армян композиторларның ужуражылгазы Болгарияга барып уламчылаар.

Бо ийи улустуң музыка байырлалын Улуг Октябрьның 50 чылынга тураскааткан.

Судтап, кижизидип турар

Чөөн-Хемчик районнуң Ийме кедээ Советиниң улусчу дружиназының болгаш эш-хуузунуң судунуң кежигүннери демнежип алгаш, эки ажылдап келген. Ол Советке хамааржыр Ленин аттыг колхозта эш Маңмаага удурткан эш-хуузунуң суду ажылагый бүдүрүлгезинге киришпес, хөй-ниитиниң корум-чурум үрекчилерин судтап, кижизидип турар. Алдынган кеземче хемчеглериниң күүселдезин ыызавыла чедип ап турарындан олардың дээштин илереп, чурум үрээр, ажыл кылбас кижилер ховарттаан.

«Октябрь 30 чылы» колхозта эш Мижит-Доржу даргалаан эш-хуузунуң судунуң. М. Делегге удурткан улусчу дружиназының кежигүннери, ылаңгыя аныяктар ортузунда кижизидилге ажылын боттарының холунга алган.

О. ОЧУР.

ААРЫГ УРУГНУ АГААРЛАДЫРЫ

Арыг агаарда чурттаар өрээлдериниң агаарынга бодаарга кислород кончуг хөй болгаш оон составында хөмүрзүг ажыг хей эвээш. Ынчангаш аарыг бичин уругларны дашкаар үндүрүп агаарладыры хөй нуруузунда эм ижери-биле бир дөмей ажыктыг. Ындыг агаарлаашкынны эмчиниң сумезин ёзугаар айыылдыг болурунуң чугула хемчеглерин сагып тургаш, шын организастаар.

Улаанут, скарлатина, грипп болгаш өске-даа аарыгларның эң-не аар ойүнде уруг орунга чыдар апаар. Ындыг болганда оон чыдар өрээлин үргүлчү агаарладыр херек. Чайгы үеде эмчиниң чөпшээрели-биле соңганы үргүлчү ажык тургузар. А агаар соок турар үеде ийи шактан хөй эвес үе эртерге-ле форточканы 15—20 минутада ажыдып турар. Ынчан уругну чылыды шуглап каар болгаш өрээл иштинде агаарны 15 градустан кудулатпас херек.

Серии арыг агаар аарыг уругну оожургадыр, сеткил-сагыжын сергедир, үйгузун ханы болдурар. Бо-ла бүгү аарыгның чидиг үезинде эргежок чугула дузаны чедирер.

Кажан эзт изин кудулай бергенде ниити байдал экижиир. Ынчан соңгазы ажык өрээлге уругну улуг хеделдирбейн кылаштадып болур. А чайын эмин эрттир изиг эвесте ажык агаарга ыыштар хөлегезинге азы пес-биле хөлегеледип каан черге агаарладыр.

Аарыг уруг кылаштавайн чыдып турар үеде оон хевин таарыштыр кедирер. Чылдың соок үезинде дүктүг пес чүвүр, хөйлен, чылыг уктар кедирер. Бажын чымчак аржыл-биле шарыыр. Уругнуң орнун соңганың ажык турар уунга тургуспас. Өрээлге изиг, соок агаар какылажыышкыны болу бээрин хайгаараар.

Чаа сегип олурар уругну баштай даштыгаа чартык шак хире агаарладыр. Хүннүн-не 15—20 минута узадыр.

Өкпеге дегдирген таварылгада чаш уругну база күштүг хат чок турда үндүрүп агаарладыр болур.

Коклюштан болгаш өске-даа тыныш органнарының ямзы-бүрү аарыгларындан аараан уругларны ажык агаарга чылдың кайы-даа үелериндe агаарладыр ужурлуг. Ынчалза-даа бичин уруг оожургал чок, аактыг, ылгап турар болза, а арай эвээди уругнуң арны агарып, бажыңче дедир кириксеп, моғап турар болза агаарлаашкынны сокдадыр. Арыг агаар аарыгны дүрген сегидер.

Бир эвес чаш уруг, халдавырлыг аарыгдан аараан болза, ынчан ону агаарлаашкын үезинде өске уруглар-биле аралашпазын кичээнгейлиг хайгаараар. Ону кандыг-даа таварылгада кижилер чыгдыр черлерже аппарбанар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кино

МАЙ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга дириг-чуруктар 10, «Чукотканың начальниги» 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кавказка туттурган уруг» 10, 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

ЧАЙГЫ ТЕАТРГА: «Эң-не таарымча чок эвес хүн» 5, 7, 9 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «10 муң оолдар» 11, 1.40, «Буруу чокту буруудаткан» 3.30, 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Оптимистиг трагедия» 3, 9, «Тараумарның чоргаар оолдары» 5, 7 шактарда.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

редакцияның адрези:

Кызыл, Щетинкин—Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, 25-38, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизиниң 23-54, агитация болгаш пропаганда киллизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый киллизиниң 21-47, үлетүүр киллизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизиниң 20—60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда алды катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин — Кравченко кудумчузу, 1).

ТС—01098.